

RECENZE

Bogumił GROTT – Olgierd GROTT (ed.),
Przedhitlerowskie korzenie nazizmu czyli dusza niemiecka w świetle filozofii i religioznawstwa,
Warszawa, Wydawnictwo von Borowiecky 2018, 206 s.,
ISBN 978-83-65806-34-5.

This book is a reprint of three post-war texts, with a substantial editorial introduction which serves as an introduction to the issues presented. The authors of the texts included in this volume were late Polish scientists and professors Bogdan Suchodolski and Leon Halban. The former was a pedagogue and a philosopher,¹ and the latter was an expert in the relationship between the Church and the State, particularly in relation to Germany and German religious changes.² Suchodolski published the text (included in this volume) *German soul in light of philosophy* as early as 1945 and 1947, and Halban's *Mystical foundations of National Socialism* was published in 1946 and 1948, while *Proto-German religion and its current importance in Germany* was published in 1949.

In the years after the war the issues studied by the above professors were extremely topical. They corresponded very closely with the atmosphere of that period, filled not only with the trauma of the tragic events of the Second World War, but also with the need for a scientific reflection of what had happened and where to look for the reasons for this enormous crime. The problem therefore had an aspect of practicality. It is not surprising that both Polish academics attempted to address it, each within their own speciality, marking new research pathways. There they

1 See: Wincenty OKOŃ, *Wizerunki sławnych pedagogów polskich*, Warszawa 1993.

2 See: Juliusz WILLAUME, *Leon Halban (1893–1960)*, *Kwartalnik Historyczny*, 1961, 1, p. 288; Bogumił GROTT, *Profesor Leon Halban jako badacz neopogaństwa niemieckiego i prekursor politologii religii w Polsce (w czterdziestą piątą rocznicę zgonu)*, <https://konserwatywizm.pl/profesor-leon-halban-jako-badacz-neopoganstwa-niemieckiego-i-prekursor-politologii-religii-w-polsce-w-czterdziesta-piata-rocznice-zgonu/> (last visit: 10. 02. 2019)

searched for the genesis of the political events – not only within the systemic, economic and social spheres, which would be the primary interest of historians and social and political studies, but mainly in the spiritual culture of the German nation; and, as it turned out, in the metamorphosis of its axiological sphere, significantly different from spiritual cultures of other nations. In this sphere they saw the main cause of what had happened in Germany and later, with the beginning of the Second World War, what had spread out onto the European scene. It can be safely said that in a large degree both professors became innovators.

Here it should be noted that Professor Halban as early as 1936 published in Lviv a large volume titled *Religion in the Third Reich*, of which the second, unfinished volume was lost during the war. In the book from 1936 he described, based on a wide array of sources and academic publications, the processes of religious crisis in Germany, starting from mid-19th century to the Hitler era. He analysed the activity and religious thought of theologians such as Paul de Lagarde and people who can only be described as ideologists or leaders, either rooted in Christianity (most often Protestantism) or active in spheres defined as neo-Pagan, which fully rejected Christianity. Naturally, he also included a detailed analysis of the interactions between the Church institutions in Germany and the Hitler state. Although *Religion in the Third Reich* is basically a detailed factual analysis based on a wide array of sources, it is also a reflection of its author's high qualifications in the area of axiology. This knowledge was later used and deepened in his post-war publications, of which two most notable ones have been reprinted in the volume reviewed here, and in other post-war publications³.

While Halban focused mainly on religious issues and on their influence on the social and institutional ethos, Suchodolski attempted an analysis of the German philosophical thought, resulting in the above mentioned *German soul in light of philosophy*. He noted elements which suggested an actual rejection by the Germans of both rationalism and empiricism. He considered this trend to be deeply rooted in the way of thinking of this nation, which made it different from the cultural heritage of other European nations in the period after the French Revolution. Suchodolski notes also, along with other researchers and on the basis of historical facts, that the attempts to question Christianity which took place there in the 19th and early 20th centuries did not lead to the formation of a rationalist viewpoint, as it was the case in other Western European countries and the US, but leaned instead towards other forms of religiousness. Among them were various

3 I.e.: Leon HALBAN, *Problem kultury niemieckiej*, Znak 1946 (1).

forms of neo-Paganism, closely connected with a cult of pre-Christian Germanic tribes and their apparently great and creative role in the European history. This belief, which gained strength in time with the spread of racism, significantly strengthened the foundations of German chauvinism, becoming one of its driving powers. The author of *German soul in light of philosophy* also notes a different understanding in the German culture of ideas such as good and evil, truth and falsehood. Here the author notes the opinions of various German philosophers, starting naturally with Friedrich Nietzsche, the author of such works as *On Truth and Lies in a Nonmoral Sense* and *The Antichrist*.

In Germany, as it has been noted by numerous, also German researchers, the impact in the 19th century of the ideals of Enlightenment and the French Revolution was not significant, and the authoritarian social mentality was not neutralised by the new ideas to the degree it was in other Western European countries. It became one of the factors facilitating the creation in the 20th century of a construct as unusual as the Third Reich.

As noted above, Professor Leon Halban focused his attention on other aspects of the German problem in the modern history of Europe. The axis of his studies became the crisis of Christianity, particularly notable in the Protestant parts of Germany. His dissertations in both papers included in the reviewed volume take on the fascinating subject of the genesis of the German social ethos, which over time increasingly detached itself from the influence of Christian ethics. Halban focused on issues such as the formation in Germany of the trend to construct a national religion, initially designed only as a deformed form of Christianity. The initiator of this path was the above mentioned late (d. 1891) orientalist and theologian, but also a nationalistic propagandist Paul de Lagarde, the author of *Nationale Religion*, followed by others, regarded as his continuators, such as Langben czy Bonus, and naturally also the German Christians. The reader of Halban's works will find a clearly described tendency of the regions by the Rhine and the Elbe to flush out from the Christian teachings their humanitarian elements, which were regarded as alien to the German spirit. The rejection of these elements gained strength with the deepening influence of racism in Germany. This trend was called the Germanisation of Christianity, which was described in many books of this or similar titles.⁴ Not without importance here was the German translation of the famous book by Arthur de Gobineau *An Essay on the Inequality of the Human Races* in

⁴ See i.e.: Arthur BONUS, *Zur Germanisierung des Christentums*, Jena 1911; Wilhelm SCHUBRING, *Germanisierung des Christentums*, Berlin 1904; Gustav FREYTAG, *Deutsches Christen-*

1898. The Germanised Christianity was not significantly different in the sphere of declared ethos from the neo-Pagan opinions praising the (real or possibly more imaginary) proto-Germanic tradition. The role of this tradition in the first part of the 20th century was the subject of one of Halban's works included in the reviewed tome. It is the Proto-Germanic religion and its current importance in Germany.

In works included in the reviewed volume Halban noted the importance of the social ethos which shapes human attitudes and gives permission for certain actions in the political sphere or negates or even rejects others, considering them alien. This problem is particularly interesting considering i.a. the differences in attitudes of representatives of both cooperating totalitarian regimes, Italian Fascism and Nazism, towards the enslaved nations, and towards their own citizens. The studies by Halban, but also of Suchodolski, provide a valuable roadmark pointing towards the balance point in the studies on the mechanisms of history, and show how insufficient can be the studies limited to the analyses of notable political events. Italian Fascism, despite many similarities to the state created by the national socialists in Germany, did not kill. In this laconic way its internal and external politics were summarised by Professor Krystyna Kersten in the introduction to her famous work on Communist totalitarianism titled *The Black Book of Communism*. In times of Mussolini there was no friendly soil in which fascism could have taken roots. Italian fascism, according to the historian Bocco, was a tumour on the flesh of this culture and did not have on disposal a similar base of thought as one present in Germany at the same time. It made it quite fragile as an ideology. It should be repeated here that understanding these relationships can be greatly improved by the works of the two Polish academics reprinted in the book *Pre-Hitler roots of Nazism, or the German soul in light of philosophy and religious studies*.

Admittedly, both authors only marginally touched on the issues of racism and many other historical issues important to the history of Germany and to the character of this nation's historical issues. As noted above, they generally operated in the scope of their primary disciplines, not looking too deeply into issues such as the plans of extending the German territory, as envisioned i.e. by Paul de Lagarde, who declared the need for incremental Germanisation of all the lands of the Habsburg empire and of Poland up to the Bug river. All mechanisms of imperialism deserve research in their axiological aspect, as they represent the spirit of the given nation. It can be suspected that works on this subject would have attracted other

tum, Jena 1911; Arnold DANNEMANN, *Die Geschichte der Glaubensbewegung Deutschechristen*, Dresden 1933.

authors over the following years. Perhaps the reason why it did not happen was simply that the Stalinism, increasing its pressure after 1949 in the countries dependent on the USSR, made it impossible to study the spirit of a nation, instead encouraging studies on material existence, interpreted according to the rules of dogmatic Marxism. Some subjects had therefore to be abandoned, which is not to say they should remain so. These gaps do not diminish the significance of the works of Halban and Suchodolski. The former differentiated two cultures existing in Germany. He described them as the Weimar Culture and the Potsdam Culture. While the first one included all the German achievements of a positive and universal importance, the second served the purposes relating to the so-called Prussianism and the Third Reich. Halban calls the second culture the *Germanism*, which in his opinion caused Germany's exit from Europe. It should be noted that he was not alone in this opinion. Just before the beginning of the Second World War many members of Polish and other elites were beginning to realise this.

In conclusion it should be noted that the editors of the volume, who are also the authors of the introductory chapter, connect the problem highlighted by Halban and Suchodolski with the currently famous in Germany book by Thilo Sarrazin *Deutschland schafft sich ab*. Its author in an alarmist manner warns against the increasing migration, particularly from non-European cultures, which according to him will disorganise the former, established German culture, and in a longer perspective, will dominate the population due to their high birth rates. Both editors see in this turn of events the possibility of a final and irreversible elimination of Halban's Germanism by crystallizing a new cultural quality in Germany, a process which we should not disregard. A similar viewpoint is expressed by a number of politicians, such as the former MP Jan Rokita, a member of the Civic Platform party, and Professor Karol Karski, a member of the Law and Justice party. The latter even describes it as an ethnic suicide of the German state.

Rafał Łętocha

Jiří FRIEDL – Tomasz JUREK – Miloš ŘEZNÍK – Martin WIHODA,
Dějiny Polska,

Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2017, 690 s., ISBN 978-80-7422-306-8.

Rok před stým výročím obnovení polské samostatnosti v roce 1918 obdrželi čtenáři v České republice speciální a výjimečný dárek. Skupina autorů pod vedením Mi-

loše Řezníka totiž dokončila mnohaletou práci a představila syntézu *Dějiny Polska* vydanou v ediční řadě Nakladatelství Lidové noviny *Dějiny států*. Dosud měli čtenáři k dispozici pouze knihu o dějinách Polska z roku 1975 napsanou a zredigovanou kolektivem pěti historiků pod vedením Václava Melichara. Vznikala v době reálného socialismu a husákovské normalizace se všemi z toho vyplývajícími ideologickými a metodologickými důsledky. V roce 2011 sice vyšla v nakladatelství Karolinum syntéza z pera Marceliho Kosmana, přesto nemohla nahradit práci, kterou by napsal český autor s ohledem na českého čtenáře. Proto je třeba vydání recenzované knihy přivítat, ačkoli autorem části textu je polský historik.

Období raného středověku (*Polsko v době knížecí*) napsal profesor Masarykovy univerzity v Brně Martin Wihoda, autor mnoha prací věnovaných utváření se české státnosti a dějinám Moravy. Období pozdního středověku (*Pozdně středověké království*) zpracoval přední polský medievista a znalec slezské historie Tomasz Jurk. Tato část je překladem dvou kapitol z autorovy knihy *Historia Polski do 1572* vydané ve Varšavě v roce 2013. Z tohoto důvodu se stylem odlišuje od ostatních kapitol, jelikož má charakter textu učebnice (Miloš Řezník v *Úvodu* vysvětluje příčiny, proč tyto kapitoly nenapsal nikdo z českých historiků). Další dvě kapitoly věnované dějinám šlechtické Rzeczpospolité (*Raně novověká Rzeczpospolita*) a období záborů (*Zrod moderní polské společnosti*) pochází z pera Miloše Řezníka, specialisty na polské dějiny a ředitele Německého historického institutu ve Varšavě. Mezi jeho pracemi můžeme nalézt tak důležité a významné práce jako jsou *Pomoří mezi Polskem a Pruskem. Patriotismus a identity v Královských Prusech v době dělení Polska; Za naši a vaši svobodu. Století polských povstání (1794–1864)* nebo *Neuorientierung einer Elite. Aristokratie, Ständewesen und Loyalität in Galizien (1772–1795)*. Mezi jeho publikace patří také popularizační syntéza polských dějin a datová příručka historie Polska (obě vyšly v nakladatelství Libri). Takové dílo ho přirozeně předurčovalo k vedení autorského kolektivu, jenž se ujal zpracování dějin severního souseda. Roky 1914–1989 zpracoval Jiří Friedl (*Polsko ve 20. století*). Tohoto historika není třeba v Polsku ani v České republice představovat. Je autorem vynikajících prací o československo-polských vztazích a dějinách polské menšiny na Těšínsku v letech 1945–1949. V Polsku je znám především díky překladům svých monografií o československo-polské vojenské spolupráci za druhé světové války a pobytu Svatokřížské brigády v českých zemích. Dějiny současnosti do roku 2017 představil Miloš Řezník (*Dějiny současného Polska*). V poslední kapitole se trio českých autorů pokusilo shrnout tisíc let česko-polských vztahů (*Tisíciletý příběh jednoho nelehkého sousedství*).

Knihy je strukturována chronologicky a vybrané časové mezníky nevzbuzují žádné pochybnosti. Jednotlivé části autoři rozdělili podle chronologicko-věcného hlediska. Z hlediska stavby textu stojí za pozornost zvolená strategie, kdy každou část knihy uvádí vyprávění o uzlových bodech představujících východisko pro další výklad. A tak pro raný středověk jím je hnězdenský sjezd, křížkovské přísahy, bitva u Lehnice. Období šlechtické Rzeczpospolite charakterizuje Lublinská unie, vítězství u Vídně, volba krále v roce 1697 a květnová ústava. K uvažování nad dějiny v době záborů slouží jako uzlové body nová poznaňská radnice, listopadová noc v roce 1830 a dopis haličského zemského sněmu Františku Josefovi I. Dvacáté století zase charakterizují tzv. přísahová krize, zázrak na Visle, květnový převrat, Katyň, rok 1956 a výjimečný stav vyhlášený v prosinci 1981.

První část syntézy se pokouší vnést světlo do oblaky zahalených počátků polské státnosti a představit historii „prvního království“, vlády Kazimíra Obnovitele, „druháho království“ a dobu panování Boleslava Křivoústého zmytologizovanou kronikářem Gallem Anonimem. Ve vztahu k době údělné M. Wihoda věnoval hodně pozornosti sjednocovacím snahám slezských Jindřichů užívaje k definici tohoto historického jevu nepřilíš šťastného termínu „monarchie slezských Jindřichů“. Pochybnosti může vyvolat také tvrzení o spasitelském vlivu posledních Přemyslovců na vývoj událostí v Polsku. Druhá kapitola se věnuje historii sjednoceného, pozdně středověkého polského království (*Regnum Poloniae*) a období prvních Jagellonců. V následující kapitole jsou vyloženy fenomén šlechtické republiky, místo Polska v Evropě v raném novověku a autor se pokusil relativizovat tzv. saské období. Vedle toho je v kapitole věnována pozornost polskému osvícenství a době vlády Stanisława Augusta Poniatowského. Čtvrtá kapitola seznamuje čtenáře s procesem formování novodobého polského národa a uvádí ho do politických meandrů „dlouhého století“. V rámci popisu polského dvacátého století je představen boj o nezávislost v období první světové války, teritoriální utváření obnoveného polského státu, meziválečné dvacetiletí a druhá světová válka. Období po ní – lidové Polsko – je rozděleno na dvě části: 1944–1970 a 1970–1998. Výklad uzavírají kapitoly věnované soudobým dějinám Polska a česko-polským vztahům.

Autorům se, možná s výjimkou první kapitoly, podařilo vyhnout jinak přirozenému sklonu dívat se na polskou historii prizmatem česko-polských vztahů. Berouce v úvahu deficity na obou stranách v této oblasti – ostatně publikace *Polska – Czechy. Dziesięć wieków sąsiedztwa* vyšla v roce 1947 a syntéza *Češi a Poláci v minulosti* stejně jako dvousvazkový sborník příspěvků z konference v Opavě *Tisíc let česko-polské vzájemnosti* vyšly v první polovině 60. let – je zařazení eseje věnované

nelehkému, více jak tisíc let trvajícimu sousedství nutno přijmout s uznáním a nadějí, že se v blízké budoucnosti (jak ostatně zmiňuje M. Řezník v *Úvodu*) rozběhnou práce na nové syntéze dějin vzájemných vztahů.

V tak rozsáhlém díle je pochopitelně nemožné vyhnout se drobným chybám a omylům. Například: o výsledku třikrát zmiňované bitvy u Trutiny (s. 57, 588, 599) se pozorný čtenář dozví, až když si prostuduje chronologický přehled připojený na závěr knihy (s. 622). Stěží lze souhlasit s tvrzením, že na polském území za druhé světové války nebylo větších partyzánských aktivit s výjimkou tzv. zamošského povstání (s. 496). První partyzánská bitva se odehrála 30. prosince 1942 u Wojdy, avšak boje na obranu Zamošska se odehrávaly zejména v letech 1944–1945. Partyzáni byli aktivní také na Kielecku, Wilensku, Krakovsku a na Volyni (27. pěší divize Domácí armády). Varšava nebyla 17. ledna 1945 osvobozena Rusy (s. 503), nýbrž jednotkami 1. polské armády. Při zmínce o polské účasti v druhé světové válce by stálo zato připomenout prolomení Pomořanského valu, dobytí Kolobřehu nebo účasti dvousettisícové polské armády při Berlínské operaci. V chronologické tabulce je 3. slezské povstání zařazeno do června 1921 (s. 635), ačkoli vypuklo v noci z 2. na 3. května. Diskutabilní je rovněž, vzhledem k sesazení Mikuláše I. z trůnu sejmem v roce 1831, umístění jeho následovníků v přehledu „polští králové (v unii s Ruskem, 1815–1917)“.

Tyto drobné nedostatky ovšem vůbec nemají vliv na celkově pozitivní hodnocení recenzované knihy. Všechny její části charakterizuje vysoká odborná úroveň a pozoruhodná faktografie, což vzhledem k tomu, že se jedná o sousední zemi, má velký význam. Tuto skutečnost je nutno zdůraznit, neboť metodologické předpoklady předurčovaly výběr jednotlivých faktů a událostí nikoli s ohledem na to, aby v knize byly uvedeny za každou cenu, nýbrž vzhledem k jejich funkci v autorské naraci. Podle našeho názoru se cíle napsat dílo umožňující pochopit hlavní problémy polské historie autorům podařilo dosáhnout. Vysoce je přitom třeba ocenit redakční práci. Kniha je vybavena obsáhlou chronologickou tabulkou, přehledem panovnických rodů, personálních unií, panovníků, prezidentů a premiérů. Nechybí přehled literatury a jmenný a místní rejstřík.

Dějiny Polska, nebo alespoň kapitoly z pera českých historiků, by bylo vhodné co nejdříve přeložit do polštiny. Pro polského čtenáře by jistě bylo zajímavé seznámit se s „čechocentristickým“ pohledem na dějiny polského středověku, erudovaným výkladem Miloše Řezníka potvrzujícím, že i v případě Polska, i přes absenci vlastní státnosti státnosti a hranic se setkáváme se zjevem označovaným jako „dlouhé století“, nebo s vyváženým a objektivním podáním historie Polska dvacátého

století z pera Jiřího Friedla. Gratulujíc autorům knihy nezbyvá než doufat v co nejrychlejší vydání její polské verze.

Piotr Pałys

Tadeusz RUZIKOWSKI (ed.),

Pion walki z podziemiem niepodległościowym RBP/MBP 1944–1954,

Warszawa, Instytut Pamięci Narodowej 2016, 483 s., ISBN 978-83-8098-092-1

Poválečná protikomunistická rezistence v Polsku je téma, které se v poslední době těší značné přízni nejen mnoha významných historiků, ale rovněž i institucí.¹ Lví podíl na historickém výzkumu této problematiky má Ústav národní paměti (Instytut Pamięci Narodowej, IPN), který se v rámci svých výzkumných projektů zabývá nejen ozbrojeným odbojem, ale rovněž fungováním represivního aparátu, jehož posláním bylo odpor proti komunismu zlomit. V rámci centrálního projektu IPN „Bezpečnostní aparát v boji s politickým a ozbrojeným podzemím 1944–1956“ se 29. března 2012 uskutečnila vědecká konference s názvem „Pion walki z tzw. bandytyzmem RBP/MBP 1944–1954“ („Oddělení boje s tzv. banditismem Rezort veřejné bezpečnosti/Ministerstvo veřejné bezpečnosti 1944–1954“), která se sledovanou problematikou zabývala. Po čtyřech letech se čtrnáct příspěvků přednesených na této konferenci stalo součástí stejnojmenné publikace. Téma bezpečnostního aparátu a jeho boje s protikomunistickým podzemím se sice stalo obsahem mnoha studií, ale žádné dosud nepřinesly tak široký náhled na činnost prakticky všech úrovní bezpečnostních struktur jako recenzovaná publikace pod redakcí Tadeusze Ruzikowského.²

Od samého začátku hrály pro udržení komunistického režimu v Polsku bezpečnostní orgány životně důležitou úlohu. Sám J. V. Stalin údajně konstatoval, že

- 1 Např.: Rafał WNUK – Grzegorz MOTYKA – Adam F. BARAN – Tomasz STRYJEK, *Wojna po wojnie. Antysowieckie podziemie w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1944–1953*, Warszawa – Gdańsk 2012; Łukasz KAMIŃSKI, *Polacy wobec nowej rzeczywistości 1944–1948. Formy pozainstytucjonalnego, żywiołowego oporu społecznego*, Toruń 2004; Kazimierz KRAJEWSKI – Tomasz ŁABUSZEWSKI, *Wykłęci 1944–1963. Żołnierze podziemia niepodległościowego w latach 1944–1963*, Warszawa 2017.
- 2 Např.: Andrzej PACZKOWSKI, *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Taktyka, strategia, metody, cz. I: Lata 1945–1947*, Warszawa 1994; Ryszard TERLECKI, *Miecz i tarcza komunizmu. Historia aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944–1990*, Kraków 2007; Kazimierz KRAJEWSKI – Tomasz ŁABUSZEWSKI (eds.), *„Zwyczajny resort“: studia o aparacie bezpieczeństwa 1944–1956*, Warszawa 2005.

„zavést komunismus v Polsku bylo jako osedlat krávu“.³ Komunisté z Polské dělnické strany (Polska Partia Robotnicza, PPR) sáhli po osvědčeném modelu totalitního mechanismu ze Sovětského svazu. V rámci Polského výboru národního osvobození (Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego, PKWN) tak 21. července 1944 vznikl Rezort veřejné bezpečnosti (Resort Bezpieczeństwa Publicznego, RBP) pod vedením Stanisława Radkiewicze. Jak ale uvádí někteří autoři recenzované publikace, formování komunistické Bezpečnosti začalo již během války. Jednalo se především o vytváření odpovědných struktur a kádrů, např. v rámci Speciálního samostatného polského batalionu (Polski Samodzielny Batalion Specjalny, PSBS) či přípravy budoucích pracovníků Bezpečnosti ve speciálních školách NKVD v Kujbyševě (dnes Samara) či Smolensku (s. 24). Sovětská pomoc ale musela jít ještě dále, neboť bez aktivní pomoci s likvidací protikomunistického podzemí by se komunistická vláda v Polsku zřejmě neudržela. Dokládá to mimo jiné skutečnost, že v prvních poválečných letech sovětské síly (NKVD, kontrarozvědka Směrš) svým počtem převyšovaly ty polské (s. 29), ale rovněž příklady „polských“ důstojníků sloužících v bezpečnostních orgánech, kteří se stěží domluvili polsky a v kapse nosili stranickou legitimaci VKS(b). Společným rysem mnohých příspěvků je zdůraznění zásadní role SSSR ve vytváření komunistické Bezpečnosti. V souvislosti s působením sovětských bezpečnostních orgánů v Polsku se pojí mnohé nepřesnosti a dezinformace, které se některých autorům navzdory nedostupnosti příslušných archivních materiálů podařilo vyvrátit (s. 79–80).

O síle odporu proti „lidové“ vládě svědčí vytvoření samostatné organizační jednotky v rámci RBP (I. správa, II. oddělení – pro boj s reakčním podzemím) a od roku 1945 Ministerstva veřejné bezpečnosti (Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, MBP), v rámci kterého vznikla samostatná III. správa – pro boj s ozbrojeným podzemím, úzce spolupracující s dalšími strukturami MBP. Některé z představených životních příběhů osob, které stály v čele centrálních struktur, jako Józef Czaplicki, Jan Tataj, Leon Andrzejewski či tzv. „krvavá luna“ Julia Brystygiarová, jsou v mnoha rysech velmi podobné – meziválečná činnost v komunistické straně či přidružených organizacích, zachování oddanosti během války, případně služba v sovětských bezpečnostních silách, armádě či školení. Pro bývalé partyzány z komunistických oddílů (Gwardia Ludowa, později Armia Ludowa) tak zbyly „pouze“ vedoucí funkce vojvodských, okresních či městských úřadů veřejné bezpečnosti (s. 71).

3 Norman DAVIES, *Polsko. Dějiny národa ve středu Evropy*, Praha 2003, s. 27.

V rámci své specializace se III. správa dále dělila na jednotlivá oddělení, které se sice v průběhu času měnily, ale v podstatě stále obsahovaly příslušné sekce (např. bělogvardějci, sanace, Ukrajinci či tzv. „endecja“). Právě činnost Bezpečnosti po linii „národoveckého“ podzemí (obecně odvozovaného od Národní demokracie) je jedním z konkrétních příkladů konkrétních kroků bezpečnostních orgánů v boji s protikomunistickým podzemím a v souvislosti s jeho likvidací rovněž dokládá některé jeho slabiny, především pak mylnou představu o prozatímnosti „vlády lidu“ a názoru, že polské společnosti se tento režim podaří svrhnout (s. 140). Na tomto místě je vhodné poznamenat, že činnost bezpečnostních orgánů proti organizacím pocházejícím nejen z okruhu „národovců“ se neomezovala pouze na území Polska, ale v rámci emigrantských skupin se aktivně rozvíjela i v zahraničí (např. tzv. aféra Bergu). Vedle členění podle politické orientace podzemních organizací se Radkiewiczův rezort soustřeďoval rovněž na národnostní skupiny (Ukrajinci, Bělorusové, Litevci či bělogvardějci). Jedna z částí práce věnující se dané problematice na území Dolního Slezska dokládá, že ačkoliv bylo organizované podzemí pro vládnoucí režim skutečným problémem, docházelo rovněž k poněkud paranoidnímu a neúspěšnému hledání „reakčních band“ mezi národnostními menšinami.

V případě odbojových organizací vycházejících z největších konspiračních struktur, tedy Zemské armády (Armia Krajowa, AK) a Národní ozbrojených sil (Narodowe Siły Zbrojne, NSZ), již toto hledání bylo mnohem úspěšnější. Aktivita podzemí ale nebyla ve všech částech země na stejné úrovni. Z pohledu vládnoucího režimu patřilo např. gdaňské (bydhošťské) a západopomořské vojvodství mezi ty klidnější, avšak každé z poněkud jiného důvodu. V příspěvku, který přibližuje vznik, činnost a obsazení Vojvodského úřadu veřejné bezpečnosti v Bydhošti (Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego, WUBP) autor útlum protikomunistického podzemí mj. připisuje masovému zatýkání po příchodu Rudé armády (s. 177–178). Z jiného textu zabývajícího se štětínským bezpečnostním aparátem vyplývá, že na tzv. znovuzískaných území (Ziemie Odzyskane) byla hlavním důvodem omezených aktivit absence předchozích konspiračních struktur působících během války a skutečnost, že příslušníci podzemních organizací se do této nové části Polska spíše přicházeli ukrýt, než rozvíjet odboj.

Rovněž z dalších příspěvků, které jsou součástí recenzované publikace, vyplývá, že v některých částech Polska (Wschowa, Mielec) nebylo protikomunistické podzemí výrazně aktivní, a tudíž i činnost bezpečnostního aparátu měla jisté rezervy. Zcela odlišná situace panovala především na východě země (Lublin), ale i v při-

lehlém okolí hlavního města či lodžského vojvodství, kde působily dobře zorganizované ozbrojené skupiny převážně navazující na struktury z doby války.

Nejúčinnější zbraní v boji proti „reakci“ se ukázalo agenturní rozpracování podzemí, které sice především v počáteční fázi značně pokulhávalo, ale s postupem času se uplatnilo. Vedle rozvíjení agentury uvnitř podzemních organizací ale UBP využívalo i velmi drastické metody fyzického násilí při výsleších, v některých případech dokonce i „nájemných vražd“ (s. 362). Jak je poukazováno na některých místech knihy, bezohledný přístup příslušníků bezpečnostních orgánů nezřídka pramenil nejen z jejich převážně prostého původu, ale rovněž z jejich postavení v poválečné polské společnosti, ve které se doslova cítili být pány nad ostatními (s. 427). Mnohdy tak docházelo k poměrně paradoxní situaci, kdy pachatele nejrůznějších přestupků a zločinů v uniformách UBP stíhali partyzáni z řad „band“, jak komunistická propaganda oddíly označovala. Hranice mezi rabováním a rekvizicemi ale byla velmi tenká i v případě činnosti podzemních organizací, což okrajově reflektují i někteří autoři ve svých příspěvcích.

Pro zájemce o poválečnou polskou historii, a konkrétně komunistický bezpečnostní aparát a jeho boj s odbojovými organizacemi, je tato studie velice přínosným pohledem nejen na formování a činnosti nejvyšších struktur tohoto rezortu, ale rovněž i jeho nižších úrovní, jakož i na úlohu Sovětů při budování Bezpečnosti a likvidaci protikomunistického podzemí. Za přínosný lze rovněž označit seznam použité literatury, která v podstatě představuje bibliografický seznam nejdůležitějších publikací k dané problematice. Nejedná se sice o zcela komplexní a vyčerpávající studii a řada témat si jistě zaslouží mnohem hlubší reflexi (spolupracovníci UBP, trestná činnost příslušníků Bezpečnosti i podzemí atd.), přesto nelze podobné výsledky výzkumných projektů IPN hodnotit jinak než pozitivně.

Adam Zítek

Monika KOKALJ KOČEVAR,

Mobiliziranci v nemško vojsko z Gorenjske v letih 1943–1945,

Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino 2017, 410 s.,

ISBN 978-961-6386-82-1.

Druhá světová válka, dosud největší válečný konflikt v dějinách lidstva, přinesla mnohé jevy, jejichž důsledky se projevovaly ještě řadu let po roce 1945. Týkaly se mj. nucené mobilizace do německé armády a ve svém závěru také nové mobilizace

tehdy již bývalých německých vojáků, tentokrát do spojeneckých armád. Mobilizace byly pro obě válčící strany (německou i spojeneckou) nutností, neboť potřebovaly zvýšit stavy mužstva, což by jim v probíhajícímu konfliktu nepochybně přineslo převahu.

Německá armáda zařazovala do svých jednotek lidi ze stále se rozšiřující německé říše. Noví němečtí státní příslušníci, kteří měli nebo mohli mít zároveň německé kořeny, se k mobilizaci do německé armády velmi hodili, zvláště když po roce 1941 už bylo jasné, že probíhající válka nebude končit tak brzy.

Pro druhou, tj. spojeneckou stranu, bez ohledu, které armády či hnutí odboje ji tvořily, bylo v závěru války angažování jednotlivých vojáků z německé armády rovněž spjato s praktickými důvody: s potřebou „doplnit“ již vyčerpané jednotky, které bojovaly proti německé armádě a jejím spojencům. Velmi brzy se však zařazování takových vojáků, prakticky německých zajatců, do spojeneckých armád ukázalo jako problematické, i když z jiných než vojenských důvodů: Pozitivnímu obrazu vítězných spojeneckých jednotek nijak nepřispívalo, že v jejich řadách bojovali také někdejší nepřátelé.

Otázka nucené mobilizace do německé armády za druhé světové války se dostávala do zorného pole zájmu odborných vědeckých kruhů velmi pomalu a postupně. Teprve v posledních 10 letech se začaly objevovat významnější výsledky výzkumu,¹ které se hlavně týkaly jednotlivých oblastí (např. Hlučínsko, Těšínsko, Pomoří nebo Velkopolsko, Jižní Tyrolsko, Alsasko a Lotrinsko, Eupen a Malmédy, či Lucembursko), jež podobně jako slovinské teritorium zažily za druhé světové války nucenou mobilizaci do německé armády a posléze i to, že se jednotlivci stávali vojáky spojeneckých vojsk (v slovinském případě vojáky jednotek partyzánské armády pod vedením Josipa Broze Tita). Právě otázce nucené mobilizace do německé armády v Horním Kraňsku ve válečných letech 1943–1945 je věnována monografie slovinské historičky Moniky Kokalj Kočevar *Mobiliziranci v nemško vojsko z Gorenjske v letih 1943–1945*. Kniha vyšla slovinsky péčí lublaňského Ústavu pro soudobé dějiny v roce 2017 jako 32. publikace edice *Razpoznavanja – Recognitiones*. Autorka působí v Muzeu pro soudobé dějiny Slovinska v Lublani a dlouhodobě se o danou problematiku zajímá. Recenzovaná práce představuje jeden z hlavních výsledků autorčina bádání a vychází především z textu její disertace obhájené na Filozofické fakultě Univerzity v Mariboru v roce 2016.

1 Např. práce Ryszarda Kaczmarka a Sebastiana Rosenbauma v Polsku, Frédérica Stroha a Petera M. Quadfliega ve Francii, Damijana Guština ve Slovinsku, či novější texty Zdenka Maršálka a Jiřího Nemináče v České republice.

Proč území Horního Kraňska a taková tematika? Monografie je určena slovinským čtenářům, ale i zájemcům o tyto otázky nežijícím ve Slovinsku, pro něž je Kraňsko možná málo známé a blízké. Slovinský čtenář však chápe, že se jednalo a stále jedná o prakticky ústřední slovinské teritorium, které se rozkládá kolem řeky Sávy od rakouských hranic na severu k Chorvatsku na jihu, nebo od slovinského Přímoří na západě k Dolnímu Štýrsku na východě. Severní část tohoto území a zároveň oblast severozápadně od Lublaně tvoří právě Horní Kraňsko, slovinsky Gorenjsko. Autorka hned v předmluvě zdůrazňuje některé osobní důvody, které ji vedly k tematice nucené mobilizace za druhé světové války: jeden ze strýců jako nezletilý mladík byl mobilizován do německé armády v roce 1943, zatímco jeho bratři se stali příslušníky partyzánských jednotek. Autorčin osobní zájem na zkoumané tematice se však na jejím díle negativně neprojevuje, ani nepůsobí na její objektivitu při posuzování zkoumaného tématu. Kromě několika úvodních vět osobní povahy se již další podobná autorčina vyjádření v knize nevyskytují.

Nucená mobilizace do německé armády za druhé světové války je dominantním motivem tohoto díla, stěžejní zkoumanou problematikou je zároveň prezentování osudů jednotlivců po roce 1945, zejména pokusy bývalých vojáků wehrmachtu bojovat o právní uznání svého statusu jako obětí války, při čemž zdůrazňovali fakt, že do války a do německé armády byli nedobrovolně zataženi. V socialistické Jugoslávii nebylo snadné otevřeně o tomto tématu mluvit. Není proto divu, že se status bývalých vojáků začal řešit teprve po velkých změnách, které Jugoslávie zažila po roce 1990, a následně po jejím rozpadu (podobné problémy se řešily i v jiných státech, které po roce 1945, na rozdíl od Jugoslávie, měly pluralitní politický systém, např. ve Francii). Jak uvádí M. Kokalj Kočevar, nepřišlo po roce 1991 ani v samostatném Slovinsku řešení tohoto problému nijak rychle a jednoduše. První důležitější výsledky se objevily teprve v únoru 1994, kdy slovinské Státní shromáždění (Državni zbor) rozhodlo, že občané nově zformované Slovinské republiky, kteří byli mobilizováni do německé armády v letech 1941–1945, jsou obětmi vojenského násilí. V listopadu 1995 byl přijat *Zákon o obětech vojenského násilí* (Zakon o žrtvah vojnega nasilja), který přesně určil, kdo mohl být za oběť takového násilí považován. V tomto případě se jednalo o bývalé jugoslávské, později slovinské občany, kteří byli za druhé světové války nuceni k mobilizaci do okupační armády. I když zákon byl schválen 6. listopadu 1995, uběhlo celých dalších 14 let, než bývalí vojáci nuceně mobilizovaní do německé armády mohli ve Slovinsku počítat s nějakým odškodněním. Otázkou je, kolik z nich se zmíněného zákona schváleného v roce 1995 dožilo a kolik se jich dočkalo jeho uplatňování od října roku 2009.

Monografie M. Kokalj Kočevar je rozdělena do více kapitol (celkem 14) a velkého počtu podkapitol. K nim ještě náleží předmluva, závěr, slovinské a anglické resumé, seznam pramenů a literatury, seznam zkratk a jmenný rejstřík. Pramenová základna je založena na výzkumu především ve slovinských archivech (Archiv Republiky Slovinska a Historický archiv Lublaň) a na materiálech lublaňských institucí: Ústavu pro soudobé dějiny a Muzea pro soudobé dějiny. Autorka zkoumala i prameny londýnského Národního archivu (TNA) a berlínského Německého oddělení (WASSt).

Důležité je zdůraznit, že M. Kokalj Kočevar v předmluvě také představuje dosavadní vývoj zkoumání problematiky nucených mobilizací zejména ve Slovinsku. Ještě během 80. let 20. století se objevily první texty Jože Dežmana a později dalších slovinských autorů (např. Ludvika Puklavce, Marjana Žnidariče), které měly charakter dílem vědeckých prací, dílem informačních publikací a jež shromáždily a publikovaly četné údaje o Slovincích, bývalých vojácích v německé armádě za druhé světové války (jejich jména, kde bojovali, kde padli apod.).

Zkoumání v dalších oblastech, jejichž občané za druhé světové války byli nuceni k mobilizaci, se podle M. Kokalj Kočevar stalo předmětem zájmu evropských historiků teprve nedávno, což potvrzují vědecké konference v roce 2012 ve Štrasburku a v Lublani. O těchto oblastech (ve Francii, Belgii, Lucembursku, Polsku) se monografie jen zmiňuje (hlavně na začátku a pak až v poslední kapitole) a nabízí čtenáři možnost souběžné analýzy nebo alespoň vytvoření jasnější představy, kolik osob mimo slovinské území se po nucené mobilizaci stalo příslušníky německé armády, kolik jich za války přišlo o život.

Pro celkovou představu o této problematice v evropském kontextu chybí bohužel výklad o bývalém Československu, tedy hlavně o nuceně mobilizovaných z Hlučínska a Těšínska, které stihl podobný osud jako obyvatelé Alsaska, Lotrinska, východní Belgie, Lucemburska nebo Polska. To ovšem nebylo hlavním cílem recenzované práce, kniha se přesto o území Protektorátu Čechy a Morava přece jen několikrát zmiňuje (hlavně jako o teritoriu, na něž byli posíláni nuceně mobilizovaní Slovinci, vojáci německé armády, na část svého výcviku).

Mezinárodní rámec v monografii přes výše uvedené výhrady nechybí. Týká se hlavně výkladu o postupném zvyšování německé vojenské síly po uchopení moci nacisty a o politické situaci v Evropě do konce 30. let 20. století (kapitoly 1 a 2). Podle autorčina názoru bylo pro zkoumání této tematiky velmi důležité vyhlášení tzv. vojenského zákona (Wehrrecht) v Německu 21. května 1935, jenž mj. zdůrazňoval, že vojenská služba představuje pro muže od 18 do 45 let čestnou službu.

M. Kokalj Kočevar detailně přemýšlí nad jednotlivými ustanoveními tohoto zákona, který v podstatě tvořil základ nejen pro tehdejší německou armádu, ale i pro později zformované jednotky z příslušníků nuceně mobilizovaných občanů, mj. i pro Slovinci.

Autorka velmi detailně pojednává o složkách wehrmachtu a jeho součástech (pěchotě, námořnictvu, letectvu). Zdůrazňuje, že od přelomu let 1941/1942 se ve wehrmachtu i v jednotkách SS objevovali cizinci, přesněji řečeno osoby, které se s rozšířením německého území těsně před nebo na začátku druhé světové války stávaly občany Třetí říše. Zároveň se německému vojenskému velení nabízel možnost počítat s 30 000 osob, které splňovaly požadavky pro službu v německé armádě. Autorka odkazuje na výsledky soudobého badatelského projektu „Malgre Eux“ o nucené mobilizaci do německé armády za druhé světové války, podle kterých v německé uniformě bojovalo např. 700 osob z východní belgické oblasti Malmédy a města Eupen, kolem 2 000 z Lucemburska a 2 100 z Alsaska. Na základě jiných údajů (hlavně sekundární literatury) zmiňuje také asi 10 000 osob z jiných krajů Belgie, Nizozemí, Dánska a Norska, které byly rovněž do německé armády zařazeny.

Pokud jde o jugoslávské území, vlastně o teritorium, které do 17. dubna 1941 a jugoslávské kapitulace po krátké válce proti Německu a jeho spojencům představovalo území Království Jugoslávie, odvíjely se na něm osudy nuceně mobilizovaných podobně jako ve zmíněných částech západní a severní Evropy. Z armády čerstvě zformovaného Nezávislého státu Chorvatsko (NDH), který byl od svého začátku věrný Německu a Itálii, byly zařazeny jednotlivé jednotky do německé armády na východní frontě (např. k Charkovu v říjnu 1941). Ještě větší počet vojáků, kolem 75 000 příslušníků pravděpodobně různých jednotek z NDH byl odvelen, jak autorka zmiňuje, po italské kapitulaci do jednotek SS. Na rozdíl od skupiny, která bojovala u Charkova, zůstali tito muži především na Balkáně. Uvedené počty nuceně mobilizovaných mohou sice vytvářet představu o jednotlivých národnostech působících za druhé světové války v německé armádě, zůstává však otázkou, kolik např. osob z NDH bylo k mobilizaci nuceno, zda se v případě ustašovských jednotek dá o nucené mobilizaci vůbec mluvit.²

2 Do Charkova byli posláni dobrovolníci, ale v případě počtu od 75 000 jiných osob z NDH se bohužel neuvádí, jestli se jednalo o regulérní armádu NDH – tzv. domobranu, či o ustašovské jednotky, do jejichž řad se hlavně nastupovalo dobrovolně. Srov. Monika KOKALJ KOČEVAR, *Mobiliziranci v německo vojstvo z Gorenjske v letih 1943–1945*, Ljubljana 2017, s. 41.

Hlavním tématem knihy je výklad o nucené mobilizaci do německé armády na slovinském území, zejména v Horním Kraňsku (kapitoly 3 až 13). Hned na začátku autorka vysvětluje, jak probíhala německá okupace slovinského území po obsazení Jugoslávie v dubnu 1941 a jejím následném rozdrobení mezi jednotlivé okupační správy a NDH. Kapitoly 3 a 4 se zabývají výkladem o všeobecné situaci ve Slovinsku v letech 1941–1943, jíž dominovalo nejen formování německé okupační správy, ale také postupné zvyšování bojové činnosti partyzánských jednotek, které představovaly nejaktivnější odbojovou skupinu na slovinském území. Autorka občas popisuje detaily těchto bojů a změny v počtech příslušníků partyzánských jednotek na podzim roku 1941 a v průběhu roku 1942. Uvádění mnoha detailů o slovinském území však chvílemi ztěžuje čtení.

Velmi detailní, což je namísteč, jsou také odstavce, které popisují provádění a metody nucené mobilizace. Čtenář má k dispozici četné tabulky pro jednotlivá místa na území Horního Kraňska, což je velice pozitivní a umožňuje mu snadnější sledování celého procesu. Dozví se, odkud pocházeli muži, kteří se měli stát německými vojáky, a kolik jim bylo let. Podrobná analýza ukazuje, že se v období od února 1943 do března 1944 jednalo o 11 ročníků Slovinců, kteří se narodili v letech 1916–1926. V praxi to znamenalo, že nejstarším mobilizovaným mužem mohl být ten, kdo měl v roce 1943 27 let, nejmladším pak ten, jenž byl nezletilý (kolem 17 let). Autorka uvádí, že nejvíc mobilizovaných Slovinců z Horního Kraňska se narodilo v letech 1920–1925, tzn., že do německé armády se od roku 1943 dostávali hlavně mladíci ve věku 18–23 let.

Monika Kokalj Kočevár neopomněla zmínit ani důležitou skutečnost, jak se německá propaganda snažila, aby místní obyvatelstvo akceptovalo mobilizaci do německé armády. Uvádí např. reklamu, která byla v prosinci 1942 zveřejněna v tisku *Karawanken Bote* a byla určena mladíkům, kteří mohli mobilizaci očekávat. Samotný název článku (*Tradice pokračuje*) měl zajímavou konotaci s první světovou válkou. V textu se mj. uvádělo: „Vaši otcové byli ve světové válce, všichni byli vojáci, v každé rodině se mluví o vojenských zážitcích, a tentokrát to chtějí mladíci sami zkusit a zažít [...]“ (s. 176). Z textu v monografii vyplývá, že mladí mužové mobilizaci nijak zvlášť neakceptovali. V jednotlivých místech Horního Kraňska začátkem roku 1943, kdy už asi bylo jasné, že brzy proběhne nucená mobilizace do německé armády, se stávalo, že desítky mladíků z domova odcházely a přechaly do partyzánských jednotek. Autorka uvádí jako příklad konkrétní údaje z městečka Radovljica z první poloviny ledna 1943 (nejdřív 196 mužů), potom následovaly další skupiny z jiných míst Horního Kraňska (celkem 126 mužů), kteří se hlásili k partyzánům.

O konečném počtu osob, které se dostaly do německé armády po nucené mobilizaci, uvažuje M. Kokalj Kočevar na základě svého výzkumu. Vyhodnocuje přitom i údaje jiných autorů. Zjišťuje, že počty se velmi liší, že se vlastně jedná o odhady. Pro území celého Slovinska se uvádí 60 000 až 80 000 osob. Také z Horního Kraňska se informace liší. Autorka to vysvětluje tím, že údaje, odkud kdo pocházel, kde bydlel, se nezapisovaly jednotným způsobem. Její odhad založený na archivním výzkumu (mj. na základě dokumentů ústřední kartotéky Deutsche Dienststelle v Berlíně) je nejméně 11 000 osob z Horního Kraňska. Nejvíce jich bylo z ročníků 1923–1925.

Další kapitoly monografie se týkají výcviku, kterým mladí muži museli projít, než byli do německé armády zařazeni a využití v bojích v různých částech Evropy. Někdy se zde objevuje možná až příliš podrobný výklad o jednotkách, ve kterých slovinští mladíci sloužili, jak byly vyzbrojeny a také o tom, jak jednotlivci válku trávili a prožívali. Tu je důležité zdůraznit, že autorka se mj. opírá o rozličné osobní dokumenty, které však, jak zmiňuje, nejsou kompletní.

Podle údajů, které M. Kokalj Kočevar ve své monografii uvádí, přišlo za druhé světové války o život nejmíň 1 779 mladíků z Horního Kraňska, což znamená, že prakticky každý šestý mobilizovaný zahynul. Nejvíce mrtvých bylo v roce 1944 (1 037). V samotném závěru války se většina přeživších ocitla v zajetí (v SSSR, ve Francii, v severní Evropě, v zajateckých táborech ve Velké Británii atd.). Jejich osudy byly rozmanité. Autorka uvádí velmi těžké podmínky těch, kteří trávili zajetí v SSSR. Jedna z možností, jak se ze spojeneckého zajetí dostat, byla právě cesta do spojeneckých armád po nové mobilizaci. Podle M. Kokalj Kočevar se 1 300 Slovinců, kteří byli umístěni v zajateckých táborech ve Velké Británii v roce 1944, hlásilo do partyzánských jednotek Titovy armády, ale 300 jich bylo odmítnuto, protože se jednalo o osoby sloužící buď v jednotkách SA a SS, nebo byly v německé armádě dobrovolníky. Jiné případy však dokládají, že se k Titově armádě nechtěli přidat všichni zajatí Slovinci, zejména ti, kteří byli umístěni v Itálii, což znamenalo prodloužení zajetí a následné vyhoštění hlavně do Argentiny.

V závěru práce v kapitole *Cesta domů* líčí M. Kokalj Kočevar návrat bývalých vojáků po skončení války do nově zformované socialistické Jugoslávie. Znovu uvádí počty možných navrátilců do Horního Kraňska (odhadem kolem 1 200 osob) a také do samotného Slovinska (kolem 16 000 invalidů a za války těžce zraněných osob). I když byla 3. srpna 1945 vyhlášena novými jugoslávskými státními orgány plošná amnestie, byla podle autorčiných údajů většina navrátilců do Horního Kraňska vyslýchána orgány státní bezpečnosti. Uvedené příklady dosvědčují, že pro tyto osoby nebylo snadné zapojit se do společnosti.

Jejich následný právní zápas v socialistické Jugoslávii se zaměřoval zejména na zajišťování a výši invalidního důchodu nebo na pomoc při obstarávání invalidních pomůcek. Pro tehdejší jugoslávské státní orgány nebylo totiž akceptovatelné vyrovnání práv invalidů, bývalých partyzánů, a těch, kteří za války sloužili v německé armádě (koneckonců v kterékoli armádě, která představovala oponenta jugoslávských partyzánů). Zajímavé podle autorky je, že dokonce invalidní důchod, který jednotlivci pobírali z Německa, narážel na nesouhlas jugoslávských státních orgánů (v roce 1973 se jednalo asi o 1 000 invalidních důchodců), neboť německý invalidní důchod převyšoval částku, kterou tehdy dostávali v Jugoslávii bývalí partyzáni. V roce 1975 potvrdilo slovinské republikové Národní shromáždění tehdejší stav, podle kterého osoby, které sloužily v německé armádě, nemohly mít stejná práva jako účastníci partyzánského odboje, a nemohou proto dostávat z Německa vyšší invalidní důchody než bývalí partyzáni.

Zde by také stálo za to zmínit, bez ohledu, že to není hlavní tematikou práce, jak se jugoslávské státní orgány postavily k osobám, které v závěru války přešly „na druhou stranu“ a konec války prožily v partyzánských řadách. Podle již známých údajů se nejednalo jen o uvedené Slovinci, kteří bojovali v německé armádě jako nuceně mobilizovaní, ale také o určitý počet osob, které byly součástí jiných, partyzánům nepřátelských armád (vojáci a důstojníci jugoslávské královské armády v exilu, domobrany z NDH, jednotlivci z řad četnického hnutí generála Dragoljuba Mihailoviće atd.).³ Jak již bylo uvedeno, právní boj o uznání statusu obětí války se neřešil ihned ani v samostatném Slovinsku.

Ve srovnání s jinými zeměmi, v nichž se za druhé světové války realizovala nucená mobilizace do německé armády, o čemž se píše v závěru monografie (např. 10 200 osob v Lucembursku, 8 700 v oblastech Eupen-Malmédy), se zdá, že Horní Kraňsko zažilo, co se týče množství mobilizovaných osob, něco podobného. Ve srovnání s Alsaskem (100 000 mobilizovaných) nebo s polskými oblastmi (kolem 295 000) nejsou však počty tak vysoké. O této tematice je nutné přemýšlet však i jinak, neboť se nejednalo o pouhé počty, čísla, ale šlo o lidi – o tisíce mladíků, kteří se pravděpodobně nechtěli do války zapojit a rozhodně na ni nebyli připraveni. Podobně jako v jiných obdobných případech i zde je zřejmé, že druhá světová válka měla na jednotlivce nejen okamžitý dopad, ale zasáhla do života i těm, kteří ji přežili. Pro všechny byla osudovou celoživotní událostí. Monografie Moniky Kokalj Kočevar to svým způsobem dokládá. V případě slovinského území a samotné-

3 Srov. Mile S. BJELAJAC, *Jugoslovensko iskustvo sa multietničkom armijom 1918–1991*, Beograd 1999, s. 47–49.

ho Horního Kraňska představuje každopádně dosud nejvýznamnější počín ve zkoumání problematiky nucené mobilizace do německé armády během druhé světové války.

Milan Sovilj

Argyro KARTSONAKI,

Breaking Away: Kosovo's Unilateral Secession,

Lanham, Lexington books 2018, 166 s., ISBN: 978-1-4985-6718-3.

Velký zájem historiků a politologů o soudobé dějiny Kosova, který před dvaceti, třiceti lety logicky vyvolala eskalace jugoslávské (a kosovské) krize, v poslední době viditelně opadl. Na přelomu milénia tak byly publikovány práce takových autorů jako Noel Malcolm, Miranda Vickersová, Tim Judah, Jelena Gusková¹ atd. Kvalita těchto knih kolísala, interpretace faktů často závisela na politických preferencích autorů. Poté, co se problém Kosova z akutní fáze přesunul v červnu 1999 do fáze zmrazeného konfliktu, zájem o tento region začal postupně klesat. Dokonce jednostranné vyhlášení nezávislosti Kosova ze dne 17. února 2008 nevyvolalo ve vědecké komunitě výraznější reakci. Z tehdy vydaných prací je možné upozornit snad jen na knihu Olivera Jensa Schmitta, která vyvolala živou kritiku v samotném Kosovu.² Kritici této knihy poukázali na povrchnost interpretace historie Kosova a nedostatečnou pozornost věnovanou albánským zdrojům. Nedostatečná pramenná základna je ostatně slabinou většiny příslušných studií a monografií. Knihy o kosovských dějinách byly často psány jenom na základě materiálů mezinárodních organizací, zahraničních zpravodajských pramenů a částečně materiálů publikovaných v srbském tisku. Dokumenty a materiály v albánském jazyce nebyly obvykle vůbec reflektovány, nebo byly použity jen jejich stručné překlady do angličtiny. Také srbské archivní materiály většinou ponechávala většina historiků stranou. Jako výjimku můžeme v tomto ohledu připomenout např. české monografie Václava Štěpánka o Kosovu ve 20. století a Jana Pelikána věnovanou dějinám Kosova v letech

1 Noel MALCOLM, *Kosovo: A Short History*, Basingstoke 1998; Miranda WICKERS, *Between Serb and Albanian: A History of Kosovo*, Columbia University Press 1998; Tim JUDAH, *Kosovo: What Everyone Needs to know*, Oxford 2008; Jelena GUSKOVA, *Balkanskije dorogi i šalnoje bezdorožje: Vzgljad ruskogo istorika*, Saarbrücken 2012.

2 Oliver Jens SCHMITT, *Kosovo. Kurze Geschichte einer zentralbalkanischen Landschaft*, Köln 2008; Ibrahim KELMENDI, *Trileri i O.J.Schmitt*, Prishtina 2014; Jakup KRASNIQI, *Një histori e kontestuar*, Prishtina 2014.

1958–1969, psané na základě analýzy dokumentů a materiálů Archivu Srbska a Archivu Jugoslávie v Bělehradě.³

Možný obrat naznačovala v roce 2018 publikovaná monografie Agiry Kartsonaki, výzkumné pracovnice univerzity v Birminghamu. Očekávání však nebylo naplněno. Kniha má tolik nedostatků, že její přínos ke zkoumání moderních dějin Kosova je více než problematický. Prvním je již samotný rozsah knihy. Na 160 stránkách je tak složitý problém, jakým je albánské separatistické hnutí v Kosovu, těžké nejen popsat, natož korektně analyzovat. Autorka navíc víceméně kráčela ve stopách většiny svých předchůdců. Pramenná základna jejího výzkumu zůstala omezena jen na zdroje v angličtině, logicky tedy na nekonceptně, náhodně shromážděných publikovaných pramenech (mezistátní dokumenty, projevy politiků, rozhovory apod.). Autorka navíc cituje nesoustavně, nedbale, v monografii zcela schází kapitola analyzující použité prameny a sekundární literaturu. Viditelně jí schází kritický odstup od primárních i sekundárních zdrojů. Podobné platí i o využívání orálních pramenů a vyžádaných písemných svědectvích pamětníků. Autorka z těchto zdrojů často cituje, v její knize však nenajdeme výčet a strukturu otázek, které osloveným kladla.

Recenzovaná monografie je první autorčinou monografií. Předtím napsala pouze jediný článek o vyhlášení nezávislosti Kosova v roce 1991.⁴ Její výzkumné zájmy se točí kolem secesních a separatistických procesů, které obvykle vedou k tzv. zmrazeným konfliktům. Autorka zkoumá možnosti řešení konfliktů, jejichž cílem je udržet v takových případech stabilitu.⁵ Kniha se skládá ze šesti kapitol. Vysvětluje pozadí a historii kosovské krize a zaměřuje se především na události po rozpadu Jugoslávie. Na závěr práce autorka popisuje aktuální problémy, kterým Kosovo čelí. Kniha má více politologický než historický charakter.

V první kapitole uvádí autorka Kosovo jako příklad „úspěšného separatismu“. Hlavním argumentem je pro ni fakt, že do roku 2017 ho uznalo 114 států. To je docela kontroverzní interpretace. Politické uznání Kosova v mnoha případech představuje spíše symbolické gesto, které kosovská elita využívá pro posílení svého vnitřního i mezinárodního postavení. Kosovo má i dnes vážné problémy se zříze-

3 Václav ŠTĚPÁNEK, *Jugoslávie – Srbsko – Kosovo. Kosovská otázka ve 20. století*, Brno 2011; Jan PELIKÁN, *Novými cestami. Kosovo v letech 1958–1969*, Praha 2014.

4 Argyro KARTSONAKI, *Failing to secede: The dynamics of Kosovo's unsuccessful attempt at secession in 1991*, in: Karl Cordell – Stefan Wolff (eds.), *The Routledge Handbook of Ethnic Conflict*, 2nd Edition, Abingdon – New York 2016.

5 Dostupné z: <https://www.birmingham.ac.uk/schools/government-society/centres/iccs/staff/profiles/kartsonaki-argyro.aspx>, citováno 21. 11. 2018.

ním plnohodnotných diplomatických, politických a zejména hospodářských vztahů. V tomto ohledu je politická a ekonomická situace Tchaj-wanu (i pokud vezme me v úvahu historický kontext jeho vzniku) mnohem příznivější, byť ho aktuálně uznává jenom 17 států.

Za nejproblematictější považujeme druhou a třetí kapitolu monografie. Při jejich čtení záhy pochopíme, že autorčiny znalosti o regionu jsou v mnoha ohledech dosti povrchní. Jen pro příklad: popis kosovského mýtu, který autorka uvádí, nevznikl najednou, ale byl formován postupně, a to i během 20. století. Během balkánských válek nebylo Kosovo pro Srbsko ještě výjimečně důležitým regionem. Důležitost připojení Kosova (pokud mluvíme o ideologickém významu) byla pro královské Srbsko rovnocenná se získáním tzv. Vardarské Makedonie, kde středověký srbský panovník Štěpan Dušan v roce 1346 prohlásil vytvoření „carství Srbů a Řeků“.

Autorka správně registrovala restriktivní jazykovou praxi a potlačování albánštiny jugoslávskými orgány v 20. letech minulého století. Zcela však opomněla na důsledky agrární reformy v Kosovu a zejména na pokus o kolonizaci regionu nealbánským obyvatelstvem. Právě pozemková reforma byla hlavním důvodem rozhořčení kosovských Albánců, v důsledku níž se velmi dynamizovalo tzv. „kačacké“ hnutí, které bojovalo za osvobození tohoto regionu.

Autorka při výkladu události poválečného období opomíná mnoho klíčových bodů. V knize se nezmiňuje o demonstracích z roku 1968, kontaktech Kosova s Albánií, vzniku albánských ilegálních skupin v 60. a 80. letech 20. století v Kosovu a exilové opozici. Při popisu etnických excesů zcela ignoruje ekonomické důvody, které také přispěly k odchodu obyvatelstva z regionu. Konstatuje, že demonstrace roku 1981 byly živým projevem krize jugoslávské identity. Tuto – přinejmenším odvážnou tezi – však nezařazuje do kontextu tehdejšího vývoje v Jugoslávii. Chorvatský „maspok“ ze 70. let měl nesrovnatelně silnější ideologický náboj. Ostatně většina kosovských Albánců nikdy jugoslávskou identitu neakceptovala. Události roku 1981 nebyly výrazem náhlé změny nálad albánské populace, ale spíše logickým vyostřením dlouho se kupících rozporů.

V kontextu dříve zaběhlých propagandistických klišé autorka charakterizuje *Memorandum Srbské akademie věd a umění* pouze jako dokument, „který přispěl k růstu nacionalismu“. Nebere mj. v potaz, že velká část dokumentu je věnována ekonomické a politické krizi a že poukazování na diskriminaci jednoho z národů nebylo v 80. letech v Jugoslávii ničím ojedinělým.

V textu je často opakována teze kritizující mezinárodní společenství za ignorování kosovského problému na počátku 90. let, zejména prohlášení jeho nezá-

vislosti v roce 1991. Problém však nespočíval ve velmocenské aroganci. Západ nebyl připraven na vojenský scénář rozpadu Jugoslávie. Kosovo bylo nejtěžším případem, protože, jak autorka správně píše, zpočátku se předpokládalo, že se Jugoslávie bude rozpadat podle hranic jednotlivých republik, což bylo narušeno událostmi v Kosovu.

Autorka zcela ignoruje politickou heterogenitu národního kosovského albánského hnutí. Kromě umírněného křídla, které v té době ztělesňoval Demokratický svaz Kosova v čele s Ibrahimem Rugovou a Bujarem Bukoshim, existoval také radikální směr, jehož symbolem se stal albánský spisovatel Adem Demaqi, propuštěný z vězení v roce 1990. V první polovině 90. let došlo zároveň k vytvoření paravojenských sil, které se staly základem pro Kosovskou osvobozenickou armádu (alb. *Ushtria Çlirimtare e Kosovës, UÇK*). Nezávislost Kosova byla prohlášena v roce 1991 pouze příznivci Ibrahima Rugovy. Tento krok byl velmi kontroverzně vnímán významnou částí albánské populace Kosova. Mnozí z jejích příslušníků považovali za konečný cíl boje proti Miloševićovu režimu sjednocení s Albánií. Rugovu tak vnímali jako zrádce, který podléhal tlaku Bělehradu. Bylo problematické spoléhat se na širokou podporu ze strany Západu. Neexistovala žádná garance, že jím podporovaná část kosovských albánských elit neztratí v mocenském boji vliv.

Autorčina interpretace politiky „mírového odporu“ Ibrahima Rugovy je velmi povrchní. Tato politika měla víceúčelový charakter. Především byla zaměřena na získání času pro stabilizaci albánského hnutí, reálně v závěru 80. let oslabeného v konfliktu s Miloševićovým režimem. Bez ohledu na to, že Hashim Thaqi a Jakup Krasniqi později kritizovali Rugovovy akce, jejich taktika UÇK v letech 1991–1996 umožnila upevnit síly, vytvořit síť tajných opevnění na území autonomní oblasti a získat širokou podporu jak v Albánii, tak v diaspoře. Naproti tomu srbské vedení vyšlo z událostí první poloviny 90. let s obrovskými ztrátami. Pád Republiky srbská Krajina a ztráta významného území v Bosně zasáhly prestiž Slobodana Miloševiče. Ekonomická situace v „malé“ Jugoslávii se dále zhoršovala. Všechno to dávalo vedení UÇK naději, že boje proti oslabenému nepříteli budou účinnější. Za třetí, konec válečných konfliktů v Chorvatsku a Bosně umožnil světové komunitě věnovat větší pozornost Kosovu, což ovlivnilo i růst aktivit exilové reprezentace kosovských Albánců. A co je nejdůležitější: Ibrahimu Rugovovi se částečně podařilo ještě více semknout albánskou společnost v Kosovu a posílit její přesvědčení o úspěšném vyústění separatistického hnutí. Nelze tedy v žádném případě tvrdit, že politika pasivního odporu, zahájeného na počátku 90. let, zcela ztroskotala.

Ani autorčino hodnocení osobnosti Milana Paniće a jeho politického vlivu mezi jugoslávskou elitou neodpovídá skutečnosti. Milan Panić, americký občan se srbskými kořeny, byl v Srbsku mnohými vnímán skepticky a dokonce i velmi nepřátelsky jako člověk zcela nekompetentní k vykonávání nejvyššího vládního postu. Je nepravděpodobné, že by mohl počítat s větší podporou srbského obyvatelstva. Pokud jde o kosovské Albánce, většina z nich chtěla Jugoslávii opustit a zájem o volby vůbec neměla.

Ve vyjmenovávání nepřesností bychom mohli ještě dlouho pokračovat. Například ve výčtu reprezentantů menšinových etnických skupin, kteří byli zařazeni v srbské delegaci na konferenci v Rambouilletu, autorka bez vysvětlení odděluje etnicky shodné Gorany a Muslimy a také balkánské Egypťany a Romy.

Smrt rodiny Jashari v obci Doni Prekaz těžko můžeme označit za zlomový okamžik, který přiměl větší počet Albánců k zapojení se do ozbrojeného boje. Autorka neví, že dlouho před smrtí Jashariho rodiny došlo k mnoha ozbrojeným střetnutím mezi jugoslávskými speciálními jednotkami a oddíly albánské rezistence. Nejznámější z nich se odehrálo již v roce 1997. Jugoslávské oddíly tehdy zlikvidovaly skupinu Zahira Pajazitiho, což vyvolalo velké pobouření mezi albánským obyvatelstvem Kosova. Likvidace Jashariho oddílu, při které zahynulo mnoho civilistů, mezinárodní společenství reflektovalo jako něco výjimečného. Pro albánské obyvatelstvo byla tato akce však jen dalším potvrzením represivní podstaty bělehradské nadvlády.

Autorka porovnává události z let 1991 a 2008, kdy byly učiněny dva pokusy o prohlášení nezávislosti. Toto srovnání je nesprávné. Kosovo v 90. letech a Kosovo po roce 1999 jsou de facto dva různé státy na stejném území. Po skončení války se pod mezinárodní kontrolou začal na území Kosova formovat nový stát. I když má kontinuitu ve vztahu k albánské vládě Ibrahima Rugovy, snaží se zaměřovat nejen na Albánce, ale i na další obyvatele tohoto regionu. Tento proces není zcela dokončen, jelikož hlavní národnostní menšina, kosovští Srbi, z velké části existenci nezávislého Kosova a priori odmítá.

Mihail Ceropita

Roger BOYES – Suzy JAGGER,

New State, Modern Statesman: Hashim Thaçi – A Biography,

London, Biteback Publishing 2018. 320 p., ISBN: 978-1-785-90230-7.

O albánských politicích, působících od počátku 91. let v Kosovu, bylo doposud vydáno jen několik publikací. Většina z těchto biografí navíc vyšla albánsky v Prištině a Tiraně¹ a logicky proto zůstává většině zahraničních zájemců nedostupná. Tuto mezeru by mohla zaplnit publicistická práce britských novinářů *The Times* Rogera Boyesa a Suzy Jaggerové o Hashimu Thaçim, která vyšla u příležitosti desátého výročí jednostranného vyhlášení nezávislosti Kosova. Kniha však trpí mnoha nedostatky, a proto ji nelze považovat za kvalitní a užitečnou.

Kniha je čtenáři – ne zcela korektně – prezentována jako biografie Hashima Thaçiho. Spíše však jde o politickou esej, která má za cíl oslavu společenského a politického systému, na jehož vrcholu stojí aktuální prezident Kosova. Propagandisticky konstruovaný příběh má vnějškově podobu řeckého mýtu. Na začátku příběhu se hlavní postava před námi objevuje jako obyčejný člověk z kosovské vesnice a posléze student prištinské univerzity, jenž se vrhl do boje proti nespravedlivému jugoslávskému státu. Detailnější informace o dětství a mládí hlavního protagonisty však z knihy nezjistíme. Také události spjaté s životním příběhem Hashima Thaçiho od jeho studia na univerzitě v Prištině do roku 2000 jsou popsány krajně stručně. Informace uvedené v knize opakují diskurz o jugoslávských válkách, jehož tradice byla založena na Západě již v 90. letech minulého století; za jehož zakladatele můžeme označit např. Noela Malcolma.²

Autoři popisují mnoho z událostí, jichž se Hashim Thaçi nijak nezúčastnil; navozuje to dojem, jakoby se za každou cenu snažili zvýšit rozsah textu. V knize totiž často chybí i zmínky o tom, jak vůbec Thaçi důležité události 90. let reflektoval. Je až komické, jak se autoři snaží vylepšovat obraz Thaçiho osobnosti, přidávají mu vizionářské, až prorocké schopnosti. Z jejich knihy vyrozumíme, že to byl právě

-
- 1 Bedri GASHI, *Mujë Krasniqi – një jetë për liri: rrëfime të luftës 1997–1999*, Prishtinë 2002; Dilafer GOXHAI, *Drama e UÇK dhe e Adem Demaçit: analizë e politikës në UÇK për periudhën 7 Mars 1998 – 2 Mars 1999*, Tiranë 2014; Selatin NOVOSELLA, *Isa Kastrati: kryengritësi i përjetshëm*, Prishtinë 2014; Ramadan KRASNIQI, *Dëshmorët e LLapushës (1998–1999)*, Prishtinë 2002; Ylli POLOVINA, *Një kolonel midis Tiranës dhe Prishtinës*, Tiranë 2007; Driton SEJDIU, *Kush ishte Zahir Pajaziti*, Prishtinë 2001; Bedri TAHIRI, *Adem Jashari: legjendë e legjendave*, Prishtinë 1999.
 - 2 Noel MALCOLM, *Bosnia: A Short History*, New York University Press 1994; Idem, *Kosovo: A Short History*, New York University Press 1998.

H. Taçi, kdo první ohodnotil Miloševićův projev na Gazimestanu jako předzvěst kosovské války, a dříve než ostatní rozpoznal v začátku střetů ve Slovinsku a Chorvatsku znamení rozpadu Jugoslávie. A již dlouho předtím než se tak skutečně stalo, Hashim Taçi zřejmě předpokládal, že NATO zasáhne do konfliktu na straně kosovských Albánců.

Důvěryhodnost výkladu zmenšuje i záměrné přehánění role Hashima Taçiho v událostech kosovské války. Autoři se snaží vyvolat falešný dojem, že se Kosovská osvobozenecá armáda (UÇK) zformovala jako osobní projekt Hashima Taçiho. To je ovšem hrubá manipulace. K dispozici máme již dnes dostatek memoárů i vědeckých studií,³ které dokazují, že Hashim Taçi nebyl jediným vůdcem UÇK. V knize se nesetkáme ani se Zahirém Pajazitim, prvním vrchním velitelem UÇK, ani s Jakupem Krasniqim, mluvčím UÇK, a ani se jmény mnoha dalších významných představitelů albánské gerily. Tragický konec života Adema Jashariho je vylíčen stručně a schematicky, s viditelným cílem posílit mýtus o přímé návaznosti Taçiho aktivit na Jashariho odkaz. Autoři ignorují protagonisty Demokratického svazu Kosova i většinu dalších politických skupin, které se v Kosovu zapojily do zápasu proti režimu Slobodana Miloševiće. Výjimku v tomto ohledu představují jen Kadri Veseli a Xhavit Haliti. S velkou pravděpodobností je to proto, že s nimi Hashim Taçi i nadále udržuje přátelské vztahy. Autoři obtížně zvládají své negativní emoce, když prezentují aktivity Ibrahima Rugovy. Přebírají Taçiho názor, podle něhož byl první prezident Kosova neschopným, nepřilíš inteligentním politikem. Tato obvinění nejsou nijak podložena a vyvolávají otázku, jak se „neschopný“ Rugova mohl nejprve stát univerzitním profesorem a pak i – jak doma, tak v zahraničí – respektovaným vůdcem kosovských Albánců. Opakované Taçiho poznámky upozorňující na Rugovův těžký alkoholismus vypadají (pokud vůbec nejsou fikcí) jako pokus diskreditovat svého konkurenta a znevažovat ho v očích západního veřejného mínění.

Výklad je v recenzované knize koncipován tak, aby vyvolal v čtenáři dojem, že Hashim Taçi byl jediný kosovský politik, s nímž Západ udržoval kontakt. Vyplyvá z něho, že hlavní protagonista prezentovaného příběhu činil vždy jen správná rozhodnutí, což nepochybně přispělo k prosperitě této části Balkánu. Vrcholem této konstrukce jsou pasáže věnované konferenci v Rambouilletu v březnu 1999.

3 Např. Gëzim AJGERAJ, *Rruga e lirisë: intervistë*, Prizren 2015; Gafurr ELSHANI, *Ushtria Çlirimtare e Kosovës dokumente dhe artikuj*, Prishtinë 2003; Halit ELSHANI, *Ditari i një luftëtari të UÇK-së*, Prishtinë 2016; Henry H. PERRITTIT, *Kosovo Liberation Army: The Inside Story of an Insurgency*, University of Illinois Press 2008; James PETTIFER, *The Kosova Liberation Army: Underground War to Balkan Insurgency, 1948–2001*, Columbia University Press 2012.

Autoři knihy se sice krátce zmiňují i o některých dalších členech početné albánské delegace, v dalším výkladu se však soustředili pouze na Taçiho. Podle této interpretace jedině jeho považovali světoví lídři za ochránce zájmů kosovských Albánců. V této souvislosti autoři akcentují, že právě Taçi prosazoval myšlenku vojenské intervence NATO do Kosova a bombardování Jugoslávie. To však žádný z dalších účastníků konference nepotvrdil.

Autoři se snaží reagovat na kritiku Hashima Taçiho jednotlivými evropskými úředníky a analytiky a celou kapitolu věnují analytické zprávě Dicka Martiho z roku 2010, v níž Marti obvinil vedení UÇK z nepovoleného obchodu s lidskými orgány. Reakci, v níž chybí relevantní argumenty, však můžeme označit pouze jako prázdnou výmluvu.

Na závěr bychom rádi upozornili na příliš časté srovnání Hashima Taçiho s dalšími významnými historickými osobami. Podle autorů je Hashim Taçi albánským Nelsonem Mandelou (ačkoliv by se Adem Demaqi pro tuto roli jistě lépe hodil), Václavem Havlem (i když se mu Ibragim Rugova podobá mnohem více) a dokonce i Winstonem Churchillem. Poslední srovnání je obzvláště komické, protože Taçi považuje Churchilla za velikého muže navzdory jeho lásce ke kouření a alkoholu, tedy vlastnostem, které nemůže odpustit Rugovovi. Propagandistický vrchol pak představují citáty zařazené na obálku knihy. Z nich se čtenář dozví, že podle viceprezidenta USA Joe Bidena je „Hashim Taçi kosovským Georgem Washingtonem” a podle amerického senátora Boba Dola „je Taçiho cesta cestou Kosova”. Zmíněné citáty pouze ilustrují, jak dalece je Taçiho biografie vzdálena skutečně vědeckému, objektivnímu a kritickému textu.

Mihail Ceropita

Petr KALETA,

Lužičtí Srbové v lidové sněmovně: nástin politického života v srbské Lužici v době NDR,

Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2017, 180 s.,

ISBN 978-80-7308-751-7.

Monografie *Lužičtí Srbové v lidové sněmovně: nástin politického života v srbské Lužici v době NDR*, jejímž autorem je Petr Kaleta, přinesla velice zajímavý vhled do problematiky moderních a nejnovějších dějin Lužických Srbů. Sám autor se problematice tohoto slovanského národa věnuje soustavně téměř od počátku své vědecké

kariéry, přičemž dosud publikačně postihl nejen problematiku Lužických Srbů v 19. století, ale vedle různých článků o vývoji vzájemných vztahů a kulturního potýkání Čechů a Lužických Srbů přispěl monografií *Jiří Mudra: k 90. výročí narození českého vlastence a přítele Lužických Srbů* k popsání osudů významného českého sorabisty.¹ Nejnovější práce otevírá zcela novou, dosud v podstatě nezmapovanou kapitolu, což dokládá i fakt, že jakkoli právě Lužičtí Srbové jsou svým jazykem i dějinami našim zemím velmi blízcí, v posledních třech dekadách vzniklo tuzemských vědeckých monografií či syntéz o tomto národu pouze několik.² To je patrné i ve výčtu odborné literatury, který v závěru autor uvádí.

Jak již bylo zmíněno, P. Kaleta se až dosud spíše zaměřoval na dějiny Lužických Srbů z hlediska slovanství. V nejnovější práci tento pohled do jisté míry opouští a věnuje se hlavně jejich politickému životu a zejména vztahu mezi Němci a Lužickými Srby, což je ale dáno především volbou samotného tématu. Přestože řada kulturně-historických svazků mezi Čechy a Lužickými Srby byla po druhé světové válce zpřetrhána, o to cennější jsou pasáže monografie *Lužičtí Srbové v lidové sněmovně*, v nichž autor tyto vztahy připomíná. Zde nutí čtenáře k zamyšlení nad řadou palčivých témat našich soudobých dějin, jejichž důsledky jsou namnoze pro naši historiografii dosud skryté. V tomto ohledu je obzvláště výstižná pasáž v první kapitole věnované poválečné angažovanosti Lužických Srbů, v níž je zmiňován dopad odsunu sudetských Němců do Saska (s. 33). Co se týče zmiňované západoslovanské blízkosti, ta se prolíná celou publikací, a to v podobě většiny pramenných textů, které autor cituje v lužické srbštině a v poznámkovém aparátu opatřuje českým překladem. Tím, ač se jedná o historickou monografii, získává práce i zajímavý lingvistický rozměr.

V předchozích pracích se autor věnoval především dějinám Lužických Srbů v 19. století, proto navzdory svému názvu i tato monografie časově začíná na konci 19. století, a to v souvislosti s lužickosrbským národnostním hnutím, které vyústilo ve vznik národní a kulturní organizace Domowina. Právě Domowina a její fungování i potýkání se státní mocí v NDR představuje jeden z klíčových problémů v celé monografii. Autor také velmi pečlivě zpracovává otázku školství a vztahu lužicko-

1 Marcel ČERNÝ – Petr KALETA, *Stoletý most mezi Prahou a Budyšínem: Společnost přátel Lužice (1907–2007)*, Praha 2008; Marcel ČERNÝ – Petr KALETA – Eliška PAPCUNOVÁ, *Pražské sorabistické studie*, Praha 2013; Petr KALETA, *Jiří Mudra: k 90. výročí narození českého vlastence a přítele lužických Srbů (s albem fotografií)*, Praha 2011.

2 Srov. např. Zdeněk BOHÁČ, *České země a Lužice*. Tišnov 1993; Lenka, BOBKOVÁ – Luděk BŘEZINA – Jan ZDICHYNEC, *Horní a Dolní Lužice*, Praha 2008; Helena ULBRECHTOVÁ, *Lužickosrbská literatura: její vývoj a pozice mezi středoevropskými literaturami*, Praha 2009.

srbského školství k totalitnímu systému, přičemž je zde patrný i již zmiňovaný lingvistický přínos, neboť na příkladu politických dějin lze sledovat zánik živého, či spíše po druhé světové válce přežívajícího, jazyka, který ač zprvu formálně rovnocenný, postupně pod záminkou „cesty k socialismu“ postupně ztratil své místo ve školách i jako aktivní komunikační nástroj. Této problematice je také věnována celá třetí kapitola.

S otázkou jazyka a školství úzce souvisí i postupná proměna politických postojů, jež tento školský, jazykový a národnostní diskurz ovlivňovaly. Zde se dostáváme k ústřednímu tématu monografie, samotným zástupcům v lidové sněmovně z řad Lužických Srbů. Autor objektivně přiznává, že politických reprezentantů z řad tohoto národa bylo vždy nevelké množství, přesto v jednotlivých „medailonech“ politických představitelů velmi trefně postihuje postupný vývoj politických názorů a poukazuje i na vnitrostranické napětí v této malé skupině politických reprezentantů. Stranou nezůstává ani mediální obraz politiků, a to jak v periodikách německy tištěných, tak zejména v periodikách tištěných v lužické srbštině. V samotném úvodu autor píše, že „mnozí z aktérů a pamětníků ještě žijí, je to téma poměrně citlivé“ (s. 7). V tomto ohledu je třeba kvitovat s povděkem, že se autor nevyhýbá natolik ožehavým podtématům, jako je spolupráce předních Lužických Srbů s východoněmeckou tajnou policií Stasi. Stejně tak neopomíná neméně palčivou otázku zásahů Sjednocené socialistické strany Německa (SED) do fungování Domowiny a vůbec do výběru kandidátů. Právě této neradostné době je věnována čtvrtá a pátá kapitola, jež je reprezentována epochami „vlády“ Kurta Krjeńce a Juri-je Gróse. Poslední kapitola naopak pojednává o nejmladším období dějin Lužických Srbů, přičemž autor výčet událostí ukončuje rokem 2017, tedy rokem vydání publikace. V poslední kapitole je zachycena i fragmentarizace lužickosrbské politické scény v demokratickém systému. Zároveň autor otevírá i otázku postavení Lužických Srbů v době, kdy tato menšina ztratila své specifické postavení, které měla před změnami roku 1989. Je třeba říci, že ačkoli jsou v publikaci zmíněny dílčí úspěchy, Kaleta se nebojí poukázat ani na méně líbivá fakta, totiž že Lužičtí Srbové a jejich zástupci v příslušných volených orgánech se nedokázali radikálněji a systematictěji zasadit o formulaci národního programu, a to jak v nedemokratickém období, tak i v období, kdy to již možné bylo.

Kaletova monografie představuje informačně hutný a zároveň čtivou formou napsaný poučený vhled do problematiky politického zastoupení Lužických Srbů. Je také potěšující, že v samotném závěru navrhuje i další možnosti pro rozvíjení této problematiky, což představuje zaměření na nižší stranické orgány, v nichž

byl podíl lužickosrbských zástupců vyšší. Souhrnně lze říci, že přes vcelku úzce tematicky zaměřenou práci se jedná o velmi kvalitní monografii pojednávající o národnostních menšinách v bývalém východním bloku, která zaplnila bílé místo, jež česká historiografie dosud, a to i přes jazykovou i kulturně historickou blízkost k českému prostředí, opomíjela.

Jan Krajčirovič

Jiří NĚMEC,

Eduard Winter 1896–1982. Zpráva o originalitě a přizpůsobení se sudetoněmeckého historika,

Brno, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita 2017, 379 s.,

ISBN 978-80-210-8808-5.

Kněz a historik Eduard Winter je osobou, která budí zájem a vyvolává spory a kontroverze i několik desetiletí po jeho smrti, což je dáno jeho mnoha tvářemi, které prezentoval na veřejnosti, i životními peripetemi, jež se utvářely pod dramatickými politickými okolnostmi. Jeho životopis tak poskytuje poměrně širokou látku k různým odborným úhlům pohledu a současně i metodologickému uchopení. Lze konstatovat, že v poslední době obecně stoupá zájem o odborné zpracování biografii významných vědeckých osobností, případně zpracování kolektivních postojů vědeckých institucí, které jsou zařazovány do širšího společenského kontextu. V tomto rámci roste i počet publikací, které se zaměřují na problematiku vztahu vědecké obce k nacionálnímu socialismu, a to jak v Německu, tak v Rakousku.¹ V tomto kontextu je pak nepochybně zajímavý i pohled na Eduarda Wintera, jak ho předložil ve své monografii brněnský vědec Jiří Němec, jenž se Winterovým osudům věnuje dlouhodobě.² Jedná se o velmi obsáhlé dílo o životě významné postavy němec-

1 V poslední době vznikly mj. publikace Karin ORTH, *Die NS-Vertreibung der jüdischen Gelehrten. Die Politik der Deutschen Forschungsgemeinschaft und die Reaktionen der Betroffenen*, Göttingen 2016; Klaus TASCHWER, *Hochburg des Antisemitismus. Der wissenschaftliche Niedergang der Universität Wien in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts*, Wien 2016; Andreas HUBER, *Rückkehr erwünscht. Im Nationalsozialismus aus „politischen“ Gründen vertriebene Lebende der Universität Wien*, Wien 2016; Johannes KOLL (Hrsg.): „Säuberungen“ an österreichischen Hochschulen 1934–1945. *Voraussetzungen, Prozesse, Folgen*, Wien 2017.

2 Jiří NĚMEC, *Potíže s životopisem. K „případu“ historika Eduarda Wintera*, in: Tomáš Borovský – Libor Jan – Martin Wihoda (eds.), *Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přítel a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*, Brno 2003, s. 198–208; Jiří NĚMEC, *War die Josephinismus – Interpretation von Eduard Winter aus dem Jahre 1943 eine nationalsozialistische In-*

ké historické vědy, která byla ovšem současně velmi činná ve společenské sféře a patřila k figurám utvářejícím podobu a program sudetoněmeckého meziválečného katolicismu.

V úvodu se autor zabývá vývojem výzkumu církevních dějin na teologické fakultě pražské univerzity. K dalším pojednávaným tématům patří mapování terénu, na němž se Winter pohyboval jako katolický kněz a organizátor církevního spolkového života. Sudetoněmecké katolické milieu nebylo názorově monolitní. V rámci katolického milieu Winter patřil k nositelům modernizačních, obrodných duchovních tendencí, ale současně velmi výrazně usiloval o zapojení svého kněžství do mocenských vazeb. Proto se ve 30. letech také angažoval v nacionálním proudu sudetoněmeckého katolicismu. Na rozdíl od další biografické práce k Eduardu Winterovi, která vzešla z pera Ines Luftové, a jejíž těžiště spočívá zejména v zachycení náboženské dimenze Winterova života, vztahu k církevním kruhům a do určité míry i osobnostního profilu, Jiří Němec se více koncentruje na jeho badatelský profil a zasazuje ho do vývoje vědní politiky v nacistických i komunistických politických poměrech.³ V některých momentech se pochopitelně monografie J. Němce a I. Luftové velmi úzce prolínají. K nim bezpochyby patří pasáže věnované Winterově roli při vzniku a působení katolického spolku „Staffelstein“, jenž se stal nepřehlédnutelným fenoménem katolické aktivity v meziválečném Československu. Jednalo se o uskupení orientující se na podchycení středoškolské a vysokoškolské mládeže, které sice nebylo příliš početné, ale vzhledem k charakteru členské základny představovalo důležitého aktéra společenských i církevních debat. Jeho význam navíc překračoval chronologický rámec do druhé světové války, neboť osoby formované tímto prostředím byly velmi aktivní i v poválečném období a podílely se na novém utváření sudetoněmecké katolické identity po odsunu německého obyvatelstva. Po mnichovské dohodě se stejně jako v případě jiných sudetoněmeckých činitelů dostavuje i u Wintera vlna euforie z připojení sudetských území k Třetí říši. Zajímavé jsou v této souvislosti autorovy pasáže věnované jeho reakci na knihu hlavního nacistického ideologa Rosenberga o tzv. pozitivním křesťanství, kterou se Winter snažil do určité míry obhájit před rozhodnou katolickou kritikou.

Velká část knihy se zaměřuje na připomenutí Winterovy role během druhé světové války, kdy se mění jeho společenský status a do určité míry habitus, což

terpretation?, in: Franz Leander Fillafer – Thomas Wallnig (Hg.), *Josephinismus zwischen den Regimen. Eduard Winter, Fritz Valjavec und die zentraleuropäischen Historiographien im 20. Jahrhundert*, Wien – Köln – Weimar 2016, s. 102–140.

3 Ines LUFT, *Eduard Winter zwischen Gott, Kirche und Karriere. Vom böhmischen katholischen Jugendbündelführer zum DDR-Historiker*, Leipzig 2016.

souvisí s jeho programovým rozchodem s katolickou církví, opuštěním kněžství a založením rodiny. Nejvýraznější změna však souvisí s jeho včleněním do nacistického systému německé, respektive sudetoněmecké vědní politiky v protektorátu. Winterův příběh se pak pro autora monografie stává odrazovým můstkem k obecnějším úvahám nad rolí sudetoněmecké historické vědy v politických trajektoriích 20. století a zejména nad její interakcí s nacionální a nacistickou ideologií.

Winterova válečná pozice jako jednoho z prominentů nacistické vědy souvisela s tím, že se plně podřizoval snaze být za všech okolností součástí oficiálního vědeckého diskursu a utvářet zásadním způsobem veřejné dění. Jiří Němec pod tímto zorným úhlem rozebírá Winterovu vědeckou pozici i po válce. Winterův kariéerní vzestup totiž nepřerušeně pokračoval i v podmínkách dalšího totalitního režimu, tentokrát komunistického. Po krátkém poválečném intermezzu ve Vídni pokračoval v další kariéře ve východoněmeckém vědeckém prostředí. Nejprve byl činný v Halle a od dubna 1950 působil na politicky nejexponovanější Katedře východoevropských dějin na berlínské Humboldtově univerzitě. Ačkoli byl Winter v roce 1965 poslán do důchodu, nepřestal být vědecky aktivní. Rovněž v NDR se profiloval jako badatel k dějinám východní Evropy, i když pochopitelně s „přepólovanými“ ideologickými důrazy. Výzkum východoevropské politiky v socialistickém Německu se snažil v politických akcentech razantně odlišit od tzv. „Ostforschung“, který se praktikoval v německy mluvících zemích před rokem 1945, kdy byl často součástí expanzivní německé politiky. Proto se odborná základna v NDR soustředila na historické a politické odůvodnění rozvíjení spolupráce se Sovětským svazem se zeměmi komunistického bloku. Po katastrofálních zkušenostech nacismu a války se k této tendenci klonili nejen vědecktí pracovníci, kteří se hlásili ke komunismu a marxismu v předválečném období, ale i lidé jako Eduard Winter, jejichž cesta do východoněmeckého vědeckého prostředí nebyla tak přímočará. Winter se tak ve výzkumu východoevropských dějin cíleně a programově zaměřoval na podporu německo-sovětského přátelství a proti „imperialistické tradici“ tvůrců výzkumu východoevropské problematiky před rokem 1945.

V závěrečných částech knihy si Jiří Němec klade velmi důležité otázky související s Winterovou sebeinscenací a jeho poválečné práce s historickou pamětí, neboť Winter byl autorem několika pamětí, kde jsou z hlediska jeho sebestylizace některé vzpomínky vyzdvíženy a některé z nich naopak upozaděny. Stejně tak jsou v nich i různě prezentovány jeho etapy odborné činnosti.

Němcova monografie se opírá o velice podrobný pramenný výzkum v domácích i zahraničních archivech a otevírá řadu podnětných otázek, které se netýkají

pouze osoby Eduarda Wintera, ale obecnějších témat, vztahujících se k roli intelektuála v dobových politických proměnách, stejně jako k míře rezistence nebo naopak přizpůsobení se vynuceným tlakům.

Jaroslav Šebek

ZPRÁVY

Jan CHODĚJOVSKÝ (ed.),
*Paříž 1919. Mírová konference očima
poradců československé a polské delegace*,
Praha, Archiwum Nauki PAN i PAU –
Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.
– Nakladatelství Lidové noviny 2017,
472 s.,
ISBN 978-80-7422-270-2

Mírová jednání po první světové válce neustále přitahují zájem historiků. Pokud jde o jejich průběh, asi stěží bude něco nového v úřední dokumentaci nebo pozůstalostech politiků nalezeno. Významný potenciál ovšem skrývají prameny osobní povahy – korespondence, deníky apod. – které po sobě zanechali experti účastníci se mírové konference. Aktivit těch československých si už česká historiografie všimla (Zdeněk VÁCHA, „*Žádám Vás jako vynikajícího odborníka...*“ *Organizace odborných prací pro československou delegaci na mírové konferenci v Paříži 1918–1919*, Praha 2012). Nyní dostávají badatelé do rukou edici dokumentů dvou československých expertů – jazykovědce Adolfa Černého a historika umění Václava Viléma Štecha – a jednoho polského – jazykovědce Kazimierze Ignacyho Nitsche. Edice je výstupem společného projektu Masarykova ústavu a Archivu AV ČR a Archiwum Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk. V případě A. Černého edice zpřístupňuje jeho deník

z doby pobytu ve Francii. Zázitky a postřehy V. V. Štecha a K. I. Nitsche zprostředkovávají jejich korespondence s manželkami (jejich dopisy jsou rovněž otištěny). V obsahu dokumentů se pochopitelně odráží různé zájmy jejich pisatelů i okolností, za nichž vznikaly. Zatímco dopisy mezi manželi Štechovými přinášejí mnoho zajímavých informací o každodenním životě ve Francii a Československu nebo Štechovy dojmy o stavu francouzské společnosti, v deníku A. Černého a dopisech K. I. Nitsche nacházíme poměrně dost informací k československo-polskému územnímu sporu, jenž vztahy mezi oběma státy v té době velmi negativně zatížil, případně k vztahům mezi oběma státy v té době.

Korespondence mezi manželi Nitschovými je otištěna jak v polštině, tak v českém překladu. Všechny dokumenty jsou doplněny vysvětlujícími poznámkami. Součástí edice je, vedle anotovaného jmenného rejstříku, rovněž ediční poznámka (v české i polské verzi), medailony autorů editovaných dokumentů a fotografická příloha.

Jiří Friedl

Sebastian PILARSKI,
*Między obojętnością a niechęcią. Piłsud-
czyzcy wobec Czechosłowacji w latach
1926–1939*, Łódź – Warszawa, Instytut
Pamięci Narodowej 2017, 453 s.,
ISBN 978-83-8098-137-9

Studium dobového tisku je obecně pokládáno za velmi důležitý předpoklad k získání důkladného vhledu do nálad společnosti při studiu moderních dějin. Často z něj lze vyčíst i některé zajímavé postoje politických stran či uskupení, pro něž nemáme v pramenné základně zachováno dostatek dokumentů. Sebastian Pilarski už před několika lety analyzoval v monografii o postoji polských politických uskupení k Československu v letech 1938–1939 psaní tehdejšího polského tisku (*Slovanský přehled* 95, 2009, č. 4. s. 514). Ten sanační – a tedy provládní – se vyznačoval pohrdavým postojem k jižnímu sousedovi, což v podstatě korelovalo s politikou piłsudčiků, kteří neviděli v Československu životaschopný útvar. V anotované knize se autor zaměřil na postoje provládního tisku během celého období sanačního režimu v Polsku. Získané poznatky v podstatě potvrzují to, co Pilarski napsal před několika lety snad jen s tou výjimkou, že v tomto delším časovém úseku jsou přece jen patrné určité výkyvy (vyplývající evidentně z politických direktiv), kdy se vztah piłsudčiků k Československu nevyznačoval až takovou nechutí. Název knihy *Mezi nezájmem a nechutí* je proto velmi výstižný. Autor zasazuje psaní sanačního tisku do širšího kontextu a představuje vývoj československo-polských vztahů ve sledovaném období i to, co jim předcházelo. Škoda jen, že zcela pomíjí české prameny (edice) a odbornou literaturu (kromě několika prací českých a slovenských historiků publikovaných

v polštině). Kniha je rozdělena do tematických kapitol, které určitě nevyčerpávají všechna témata, jimž sanační tisk v souvislosti s Československem věnoval pozornost, bezpochyby však zaznamenávají ta nejzásadnější. Největšímu zájmu se pochopitelně těšily otázky spjaté s polskou menšinou nebo ukrajinskou otázkou, hospodářské a kulturní styky, aktivity komunistů v ČSR atd. I s dlouhým časovým odstupem je přece jen zarážející, jak někdy až nenávistně některé polské noviny o Československu psaly (vyňikal v tom zejména bulvární krakovský *Ilustrowany Kurier Codzienny*).

Autor bezpochyby vynaložil množství energie, aby prostudoval obrovské množství novinových článků a představil jejich obsah. V tomto směru je určitě kniha záslužná a mnoha historikům ušetří vysedávání v knihovnách. Na druhou stranu si však čtenář při četbě neustále klade otázku, nakolik se informace zakládaly na pravdě. Autor se nepokusil – alespoň u vybraných případů – ověřit z pramenů (případně z literatury) zprávy získané studiem tisku a omezuje se jen na jejich převyprávění. Kdyby tak učinil, nepochybně by tím výrazně zvýšil přidanou hodnotu své knihy a mohl by se také pokusit zodpovědět na zásadní otázku: Nakolik věrohodné informace sanační tisk o meziválečném Československu přinášel? V tomto směru Pilarského kniha zůstala, bohužel, v půli cesty.

Jiří Friedl

Nikołaj IWANOW,
Komunizm po polsku. Historia komunizacji Polski widziana z Kremla,
Kraków, Wydawnictwo Literackie 2017,
460 s.,
ISBN 978-83-08-06445-0.

Kniha Krystyny Kersten *Narodziny systemu władzy* (Warszawa 1990) patří k povinné četbě všech historiků zajímajících se o sovětizaci Polska po druhé světové válce. Vyšla před bezmála dvaceti lety, těsně po rozpadu východního bloku. Otevření archivů sice bylo hlavním stimulem k novým zpracováním, jakým byla například publikace Piotra Gontarczyka (*Slovanský přehled* 93, 2007, č. 3–4, s. 500), pozici knihy K. Kersten to však neotřásl.

Jelikož však od jejího vydání uplynula dlouhá doba, je třeba tuto historii stále udržovat v historické paměti a v nových zpracováních zohledňovat nejnovější výsledky výzkumu. Pokusil se o to ve své nejnovější publikaci historik Nikołaj Iwanow – původně sovětský občan, který se v Polsku naturalizoval. V poslední době zaujala zejména jeho kniha o sovětském postoji k varšavskému povstání (*Slovanský přehled* 97, 2011, č. 3–4, s. 342). Je však třeba říci, že sovětizace Polska je v hlavních obrysech již důkladně prozkoumána a dokud historikové nezískají volný a nekomplikovaný přístup do sovětských archivů, stěží asi bude možné něco nového objevit. Iwanow proto ve své knize, určené spíše širšímu čtenářskému okruhu, shrnuje dosud známé skutečnosti. Místy ovšem díky možnosti využít sovětské dokumenty přináší Iwanow zajímavé poznatky. Dokládá a podrobně popisuje sovětské angažmá při falšování referenda z června 1946. Velmi zajímavé jsou pasáže o působení sovětských důstojníků

v Polsku – přesněji těch důstojníků, kteří oblekli polskou uniformu a sloužili v polské armádě potýkající se s nedostatkem velitelských kádřů. Symbolem této formy sovětizace se postupně staly nejen změny ve vzhledu uniform (zrušení typicky polských čepic s čtvercovým dýnkem), ale zejména nástup maršála Konstantina Rokossovského do funkce ministra národní obrany, kde v roce 1949 nahradil maršála Michała Rolu-Žymierského (sice bývalého legionáře a předválečného generála, avšak zároveň sovětského agenta degradovaného ve 20. letech za korupci při zakázce na plynové masky pro armádu). Jak přitom Iwanow dokazuje, Rokossovskij byl odpůrcem služby sovětských důstojníků v polské armádě. Dobře si uvědomoval, že služba takových vojáků slabě znajících polštinu a občas dokonce pohrdajících polskými národními tradicemi způsobuje pouze vyostřování konfliktů s Poláky.

I když se historikové i nadále budou vracet k pracím K. Kersten, Iwanowovu knihu si určitě stojí zato přečíst. Kromě obrazové přílohy ji doplňuje také jmenný rejstřík a seznam pramenů a literatury.

Jiří Friedl

Marceli KOSMAN (ed.),
Henryk Sienkiewicz ve světle politiky,
Praha, Academia 2018, 214 s.,
ISBN 9787-80-200-2763-4.

Jméno polského spisovatele Henryka Adama Aleksandra Pia Sienkiewicze (1846–1916) rozhodně není české veřejnosti neznámé. Jeho romány z polské historie *Křižáci, Ohněm a mečem, Potopa, Pan Wołodyjowski* a zejména z antické minulosti

Quo vadis, byly v českém překladu mnohokrát vydané. Ostatně jednalo se o prvního nositele Nobelovy ceny za literaturu z východoevropského prostoru. Zcela jinak tomu ovšem je s našimi znalostmi o dalších aktivitách této významné osobnosti polského národně kulturního života druhé poloviny 19. století a prvních desetiletí století dvacátého. Nelze proto nepřivítat nevelkou knížečku předního současného polského historika Marceli Kosmana (*1940), známého mj. českým překladem jeho syntetického zpracování *Dějiny Polska* (Praha, Nakladatelství Karolinum 2011). Tvoří ji výběr rozsahem nevelkých, o to však obsahově významnějších politických spisů Henryka Sienkiewicze. Je rozdělený do čtyř oddílů: *Důstojnost národa a humanita* (Poláci proti germanizaci), *Reprezentace kulturních dějin a její odraz ve výtvarném umění* (Řád německých rytířů a pětisté výročí bitvy u Grunwaldu), *Dějiny jako zrcadlo a jako výzva pro budoucnost* (V předvečer první světové války) a *Charitou k posílení národa a k osvobození* (Sienkiewiczova činnost ve stínu velké války). Jedná se především o kratší literární útvary, zčásti dopisy, proklamace a výzvy, kterými se Sienkiewicz snažil apelovat na polské národní cítění a bojovat proti germanizaci a porušování. Marceli Kosman, velký znalec polských dějin i jejich literární reflexe, je v úvodní stati jasně a zřetelně zasadil nejen do dobového kontextu, ale i do souvislostí dění, ve kterém se, někdy i ve starší minulosti, Sienkiewiczův výklad (nejen v další části knihy zařazených politických prací) odehrával. K tomu připojil i souvislosti a krátké anotace autorových velkých románů. Představil tím plastický obraz Sienkiewiczovy tvorby a rozklíčoval jeho úmysly při jejím sestavování. Nelze opomenout ani to, nač při inter-

pretaci tvorby spisovatelů, ale často i dějinných příběhů zapomínáme: Pro pochopení realit je třeba znát i to, co se nestalo; přesněji to, co bylo úmyslem a cílem, ale z nejrůznějších důvodů toho nebylo dosaženo. V Sienkiewiczově případě jde zejména o jeho neuskutečněné vize, především co se týče jeho dalších románových projektů. Pro českého čtenáře je velmi užitečný úvod napsaný předním českým historikem Jaroslavem Pánkem (*1947). Podobně jako Kosman začleňuje ve své pasáži Sienkiewiczovu tvorbu do polských dějin a aktuální polské situace doby, kdy tento velký spisovatel žil, činí tak Pánek z českého pohledu. Navíc ve smyslu odkazu hodnot, které dal Sienkiewicz lidstvu, především jeho slovanské části. Zejména těch, které se týkaly hodnot národního vědomí, ovšem takového, které bylo vzdálené, ke škodě věci v něm tak častým fobiím vůči jiným národním identitám. Za vše hovoří slova na straně 31, která jsou lehkým parafrázováním Sienkiewiczových: „Naproti tomu syn indiánského náčelníka, zavražděného před patnácti lety, velmi rychle zapomněl na svoje kořeny i na jazyk svých předků a plynně ovládal němčinu: dějiny jeho předků se pro něj staly obyčejným představením.“

Moderní historiografie je v současnosti výrazně vnitřně strukturovaná a specializovaná. Stále více se však ukazuje, že pro poznání skutečné podstaty dění obvykle nestačí jedna z jejich částí. Anotovaná publikace je ukázkou překračování mezi politickými a kulturními dějinami, dějinami mentalit a vlivem publicistiky na myšlení společnosti. Práce je mimořádným počinem nejen co do poznání podílu Henryka Sienkiewicze na politické publicistice, ale i jako metodologická a velmi cenná didaktická pomůcka. Nelze než počín Naklada-

telství Academia sestavený z překladu a doplněného doslovem předního českého historika pochválit a vyzdvihnout jako následování hodný příklad prezentování trvalých hodnot našich předků.

Radomír Vlček

Viktor JEROFEJEV,
Encyklopedie ruské duše. Román s encyklopedií,
Praha, Academia 2018, 219 s.,
ISBN 978-80-200-2833-4.

Encyklopedie ruské duše. Román s encyklopedií je nevelká publikace, která na první pohled zaujme specifickým, v tradičním pohledu na velkou východní zemi ovšem obvyklým, vzhledem. Její obálka je sestavena ze spousty obrázků drobných černých stylizovaných lahví a lahviček majících asociovat údajně nejčastější formu zábavy, která také zásadním způsobem ovlivňuje chování jejich obyvatel, konzumaci alkoholu. Ačkoli je dílem české grafičky, v mnohém vystihuje to, k čemu autor knihy směřoval; k definování hlavního problému Ruska, spočívajícího v hodnotách, mezi nimiž stojí velmi vysoko, ne-li dokonce nejvýše, právě tato činnost. Cílem autora knihy, Viktora Vladimiroviče Jerofejeva však není pouze takové zjednodušené zobrazení ruského prostředí, ačkoli se, zejména v posledních letech stává atraktivním historickým tématem (např. Irina Nejevna Takala, *Veselije Rusi. Istorija alkoholnoj problmy v Rossii*, Sankt Petěrburg 2002; Igor Vladimirovič Kurukin – Jelena Anatoljevna Nikulina, *Očerki potateňoj politiki i tradicij v Rossii*, Moskva 2005; Eosdem, *Povsednevnaja žizň ruskogo kabaka ot Ivana Groznogo do Bori-*

sa Jelcina, Moskva 2007; Mark Lawrence Schrad, *Dejiny psané vodkou. Alkohol, autokracie a tajné dějiny Ruska*, Bratislava 2017). Jerofejevovi jde o mnohem více; o naznačení toho, nad čím mnozí čeští historici nevěřicně kroutí hlavou, že nelze sledovat něco, co neexistuje. Je jím „ruská duše“, chápána jako mentalita kolektivu, který se sice generacemi i geopolitickými vlivy proměňoval, ale v mnohém zůstával věrný svým tradicím a tudíž neměnný.

Česká historická rusistika se tradičně soustředí na politickou a hospodářskou minulost. Kulturní dějiny a dějiny všedního dne ponechává na okraji zájmu, pokud je dokonce zcela neignoruje. Inspirací pro překonání tohoto nedostatku může být ruská literatura, filozofie a literární věda. Zejména v poslední době se totiž v nich objevují práce, které usnadňují poznání skutečného Ruska, včetně myšlení širších vrstev obyvatel a jeho podstaty. Oproti českému prostředí mají výhodu, která tkví v tradici, v níž se již více než sto let takovým záležitostem, s větší či menší intenzitou, věnují.

Nikolaj Alexandrovič Berdžajev (1874–1948) v díle *Ruská idea*, které napsal před více než sedmdesáti léty, v roce 1946 jako jednu ze svých posledních prací, uvedl, že obecně „vymezit národní typ, národní individualitu je velmi obtížné.“ Zvláště výrazně to prý platí o Rusku: „... abychom Rusko pochopili, musíme si osvojit teologické ctnosti víry, naděje a lásky. Vždyt empiricky je toho v ruských dějinách tolik odpudivého.“ (Nikolaj Berdžajev, *Ruská idea. Základní otázky ruského myšlení 19. a počátku 20. století*, Praha 2003, s. 7.)

Berdžajev, který se v mládí nadchnul pro marxismus, prodělal v sibiřském vyhnanství pod vlivem studia prací Fjodora Michajloviče Dostojevského (1821–1881) a Vladi-

míra Sergejeviče Solovjova (1853–1900) myšlenkový obrat, jehož výsledkem bylo jeho bohohledačské období. Nejen v tomto kontextu se v Berdžajevově díle stala zřetelnou snaha definovat ideologická schémata, zvláštnosti či dokonce výjimečnosti ruské situace. V současnosti již zapomínáme a ponecháváme bez povšimnutí z toho plynoucí závěr, že k proniknutí do podstaty života ruské společnosti a jejích historických proměn nestačí řetězit fakta politických dějin, ale že je nutné se soustředit na něco podstatně širšího; především jde o to, co je moderní historiografii vymezováno jako kulturní dějiny. Je ovšem nedostatečné je aplikovat v „klasické“ podobě, jak ji ještě v 19. století vymezoval švýcarský historik Jacob Burckhardt (1818–1897) ve své *Kultuře renesanční doby v Itálii* nebo v návaznosti na něj v první polovině 20. století nizozemský historik Johan Huizinga (1872–1945) v *Podzimu středověku*. Je třeba využít jejich široce rozprostřenou kauzálně podmíněnou vnitřní i vnější dimenzi aplikovanou v posledních desetiletích především Francouzem Jackem Le Goffem (1924–2014), Italem Carlo Ginzburgem (*1939) a zejména britským historikem Peterem Burkem (*1937). Právě Burke trefně vyjádřil to, o čem šlo Berdžajevovi při hledání „ruské duše“ z filozofického pohledu a v historiografické dimenzi při definování kauzality vzájemné interakce kultury civilizačních okruhů se sociální pamětí.

Ruský prozaik Viktor Vladimirovič Jerofejev (*1947) vstoupil do literárního světa na přelomu 80. a 90. let 20. století. Jeho první román *Ruská krasavice* (rus. *Russkaja krasavica*), který vyšel nejprve ve Francii, zaznamenal v zahraničí fenomenální úspěch. Během několika let byl přeložený do dvaceti jazyků. V této práci a zejména

pak v autobiografickém románu *Dobrý Stalin* Jerofejev, v té době již známý ruský disident, naznačil, že v jeho tvorbě nejde jen o literární fabulaci. Jeho ambicí bylo promyšlet osudy hrdinů a pokoušet se je začleňovat do obecných rámců současného i minulého života ruské společnosti. A snažit se vysvětlit nebo alespoň naznačit jejich podstatu. Jedním z vrcholů takto mnohostranně koncipované práce se stala i jeho anotovaná kniha *Encyklopedie ruské duše*. V ruštině byla poprvé vydána v roce 1999, aby se české podoby dočkala téměř o dvacet let později. Ani takový odstup, jak je ostatně typické i pro další Jerofejevovy práce, ji nikterak neubral na zajímavosti a aktuálnosti.

Oproti jiným Jerofejevovým dílům se *Encyklopedie ruské duše* liší uspořádáním. Nejde totiž o monolitní systematický, postupně chronologicky či jinak problémově stavěný lineární text. I když spojnicí ve formě hledání kvintesence ruského člověka je její ústřední „hrdina“. Tím je stěžejí obvyklými charakterovými vlastnostmi popsateLNý a uchopitelný Šedivák, člověk s mnohými negativními a jen s málo pozitivními rysy. Práce je tvořená krátkými texty, mohli bychom říci hesly, v nichž je stručnou, ale zřetelnou a přesvědčivou formou, často se značnou mírou nadsázky charakterizováno stávající i minulé Rusko, jeho společnost a jednotlivé osobnosti. Nikoli tzv. velké, ale prosté osobnosti, vlastně anonymní, neznámí jedinci, představující různé profese, vlastnosti i způsob života. Rusko je na jejich prožitcích představené jako specifická země se svéráznými obyvateli, kteří jako jedinci žili a žijí vlastními problémy, ambicemi a uspokojeními, ale jsou determinováni idejemi a ideologií tvořenou „státem“. V propojení toho tvořili a tvoří celek charakteristický svou mentalitou a svou „duší“.

Pro historika ruských dějin je mimo to inspirativní jak autorův vhléd do současnosti, který má řadu analogií a podob s minulostí, tak naznačení historických souvislostí, představujících onu minulou „duši Ruska“, jak ji hledal již zmíněný Berdjajev. Např. v pasáži *Nepřítel lidu* Jerofejev odhaluje zvláštní, v dějinách Ruska se vždy projevující (a zřejmě i Rusko výrazně determinující) specifiku ruského „my“ a „oni“, jejich a jeho vnitřní a vnější protikladnost, aby se ve výsledku (současném i minulém) setkala v sebepoznání a sebeospravedlnění, které je podle autora (a vždy bylo) vlastní právě ruskému státnímu „národu“.

Encyklopedie ruské duše je svérázný text, který sice místy, jak je pro Jerofejevovy práce typické, působí dojmem hanopisných urážek, ale jenž náramně inspiruje k přemýšlení, jaké vlastně Rusko bylo, co se z jeho historicity přeneslo do naší přítomnosti a jaké v současnosti ve skutečnosti je. O mnohém vypovídají autorova slova na s. 21: „Ruská státní moc své úkoly plní naprosto spolehlivě, bez ohledu na to, jaké je politické orientace. Rusko je skvělé ve vytváření utopických konstrukcí, u nichž je zcela zřejmé, že jsou nerealizovatelné; přes-

to se začínají budovat, a to za cenu velkých obětí. Čekat i od tak obrovské země něco víc by snad bylo až zvláštní.“ Je to jeden ze začátků, jak Rusko promýšlet a jak na konkrétním historickém materiálu prokázat, že tomu tak skutečně bylo. Nebo nikoli? Viktor Jerofejev na jiném místě tvrdí: „Rus není směřování, Rus je jen cesta. Ruská duchovnost je debata o marnosti. Jenže Rus je asketa z donucení. Protože si se světem neumí poradit, mluví právě o jeho marnosti. Uraženě se od světa odvrací a svou uraženost a podezřívavost vůči světu si v sobě pěstuje jako vzácnou pravdu v poslední instanci.“ (s. 83).

Autor knihy *Encyklopedie ruské duše* je spisovatelem. Na rozdíl od historika, který se musí držet faktů, si může dovolit fabulaci, nadsázku, autorskou licenci. Není však v případě Ruska, které vždy bylo a stále ještě pro nás je hodně neznámou a do značné míry i nevyzpytatelnou mocností, něco z toho využitelné i pro profesní historiografii? Minimálně pro obor kulturních dějin, který česká historická rusistika stále ještě reflektuje málo, nás k tomu prostudování anotované Jerofejevovy knihy (a vlastně celého jeho díla) nabádá.

Radomír Vlček